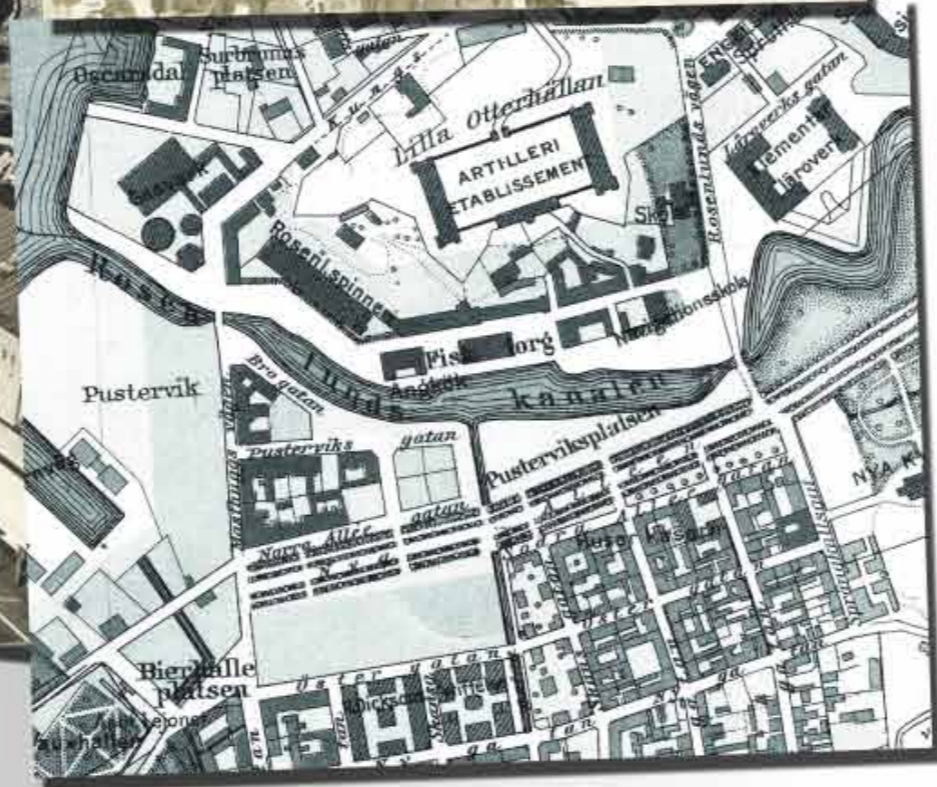
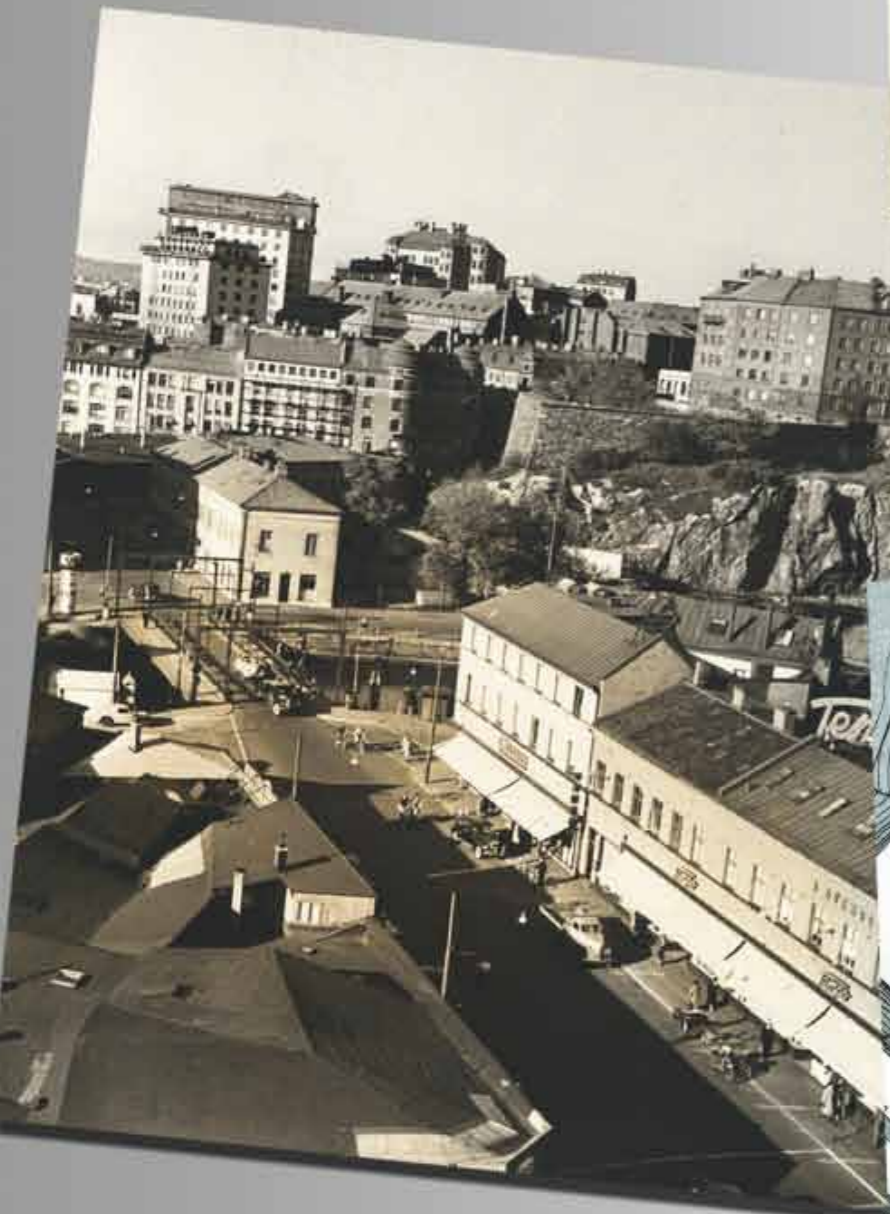

Pustervik

Kulturmiljö &
Stadsbildsanalys

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

BAKGRUND.....	1
MÅLSÄTTNING OCH SYFTE.....	1
SAMMANFATTNING OCH VIKTIGA PUNKTER.....	2
LAGSTIFTNING OCH KULTURHISTORISKT SKYDD.....	5
KORTEFATTAD HISTORIK.....	6
STADSDELEN PUSTERVIKS UTVECKLING FRAM TILL IDAG.....	8
Kvarteret Röda Bryggan	8
Kvarteret Regeringen	10
Kvarteret Kaponnieren	11
KULTURHISTORISK KARAKTÄRISERING AV BYGGNADERNA I STADSDELEN PUSTERVIK.....	12
Kvarteret Röda Bryggan	12
Kvarteret Regeringen	13
Kvarteret Kaponnieren	13
KARAKTÄRSSKAPANDE OCH HISTORISKA UPPLEVELSEVÄRDEN.....	14
BESKRIVNING AV STADSDELARNAS SÄRARTER.....	16
STADSDELARNAS MÖTE VID PUSTERVIK.....	18
BEBYGGELSESTRUKTUR, PLATSER, STRÅK OCH BARRIÄRER.....	19
PLATSER	
-Heurlins Plats /Triangeltomten, Järntorget, Esperantoplatsen och platsen vid Pusterviks kvartersbebyggelse.....	20
STRÅKET MELLAN HAGA OCH KUNGSGATAN.....	21
KANALRUMMEN.....	22
SOCIALA ASPEKTER.....	23
KÄLLFÖRTECKNING.....	24

EN KULTURMILJÖ- OCH STADSBILDSANALYS AV PUSTERVIK MED OMGIVANDE MILJÖ

BAKGRUND

Archidea har fått i uppdrag att utföra en kulturmiljö- och stadsbildsanalys över ett område kring Pustervik och Masthugget som bl a innefattar gatorna Järntorgsgatan, Brogatan och Pusterviksgatan. Analysen skall ligga som underlag vid en detaljplansprövning gällande i illustration angivet planområde, samt tillkommande byggnad av Triangelntomten/Heurlins Plats framför biograf Draken. Hela området är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården samt skyddat som fornminne i enlighet med Kulturminneslagens 2 kapitel. Kvarteret Röda Bryggan finns tillsammans med kvarteret Regeringen och Kapponieren avgränsat som en kulturhistorisk värdefull miljö i Göteborgs bevarandeprogram. Rapporten är framtagen i samverkan med Göteborgs Stadsbyggnadskontor. Från Archidea har Karin Andåker, arkitekt och Sofia Larsson, bebyggelseantikvarie medverkat i samarbete med Christina Östergren, SAR/MSA, arkitekt, Erika Johansson arkitekturkonservator och FD i byggd miljö och Tobias Olausson, lay-outansvarig på Archidea AB, under april-maj 2012.

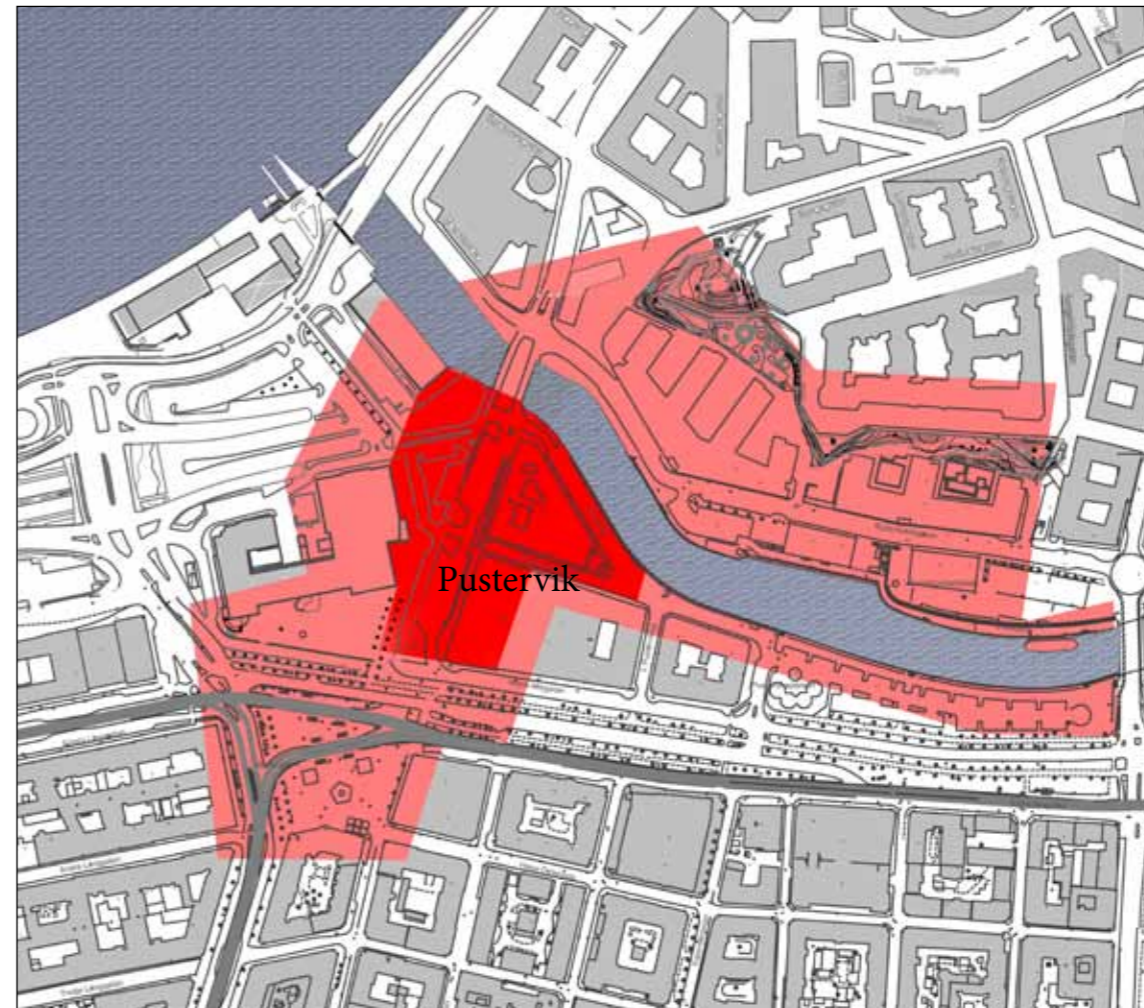
MÅLSÄTTNING OCH SYFTE

Målsättningen är att göra en kulturmiljö- och stadsbildsanalys av bebyggelsen utifrån dess kulturhistoriska kvaliteter och områdets karaktär idag. Syftet är att visa på de kulturhistoriska, arkitektoniska och upplevelsemässiga kvaliteterna som kan avläsas i kvarterens och platsernas stadsbild. Genom skisser, fotografier och illustrationer skall rapporten redovisa konkreta beskrivningar som på ett aspektrikt sätt analyserar platsernas och de enskilda objekts estetiska och historiskt baserade kvaliteter. Undersökningsområdet utvidgar sig även utanför det planerade området vilket är relevant för att kunna uppfatta de visuella och rumsliga sammanhang med vyer, siktpunkter, landmärken, barriärer mm som inverkar i stadsbilden som helhet. Den visuella redovisningen stöds av en kärnfull och beskrivande text.

Läsanvisning

Sammanfattningen i början av rapporten lyfter fram viktiga punkter med sidhänvisning.

Avsnitten inleds med kort ingress och avslutas med en sammanfattning alternativt viktiga punkter. Viktiga punkter är viktiga aspekter som behandlats i avsnittet.

■ Ungefärligt planområde

■ Ungefärligt undersökningsområde.

SAMMANFATTNING OCH VIKTIGA PUNKTER

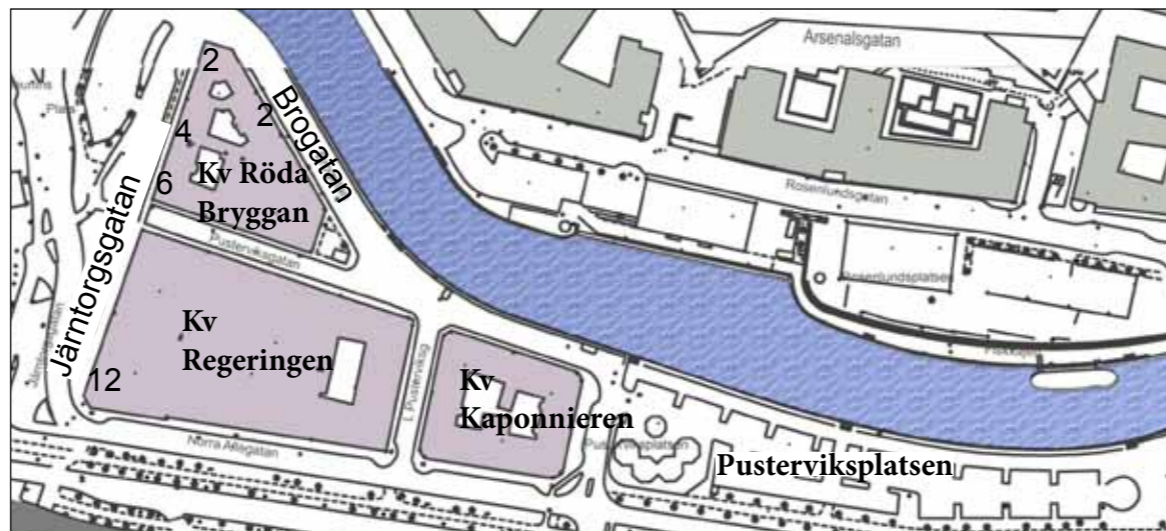
Bakgrund

Archidea har fått i uppdrag att utföra en **kulturmiljö- och stadsbildsanalys** över ett område kring Pustervik och Masthugget som bl a innefattar gatorna Järntorgsgatan, Brogatan och Pusterviksgatan. Analysen skall ligga som underlag vid en detaljplansprövning. Hela området är utpekad som **riksintresse** för kulturmiljövården samt skyddat som **forminne** i enlighet med Kulturminneslagens 2 kapitel. Kvarteret Röda Bryggan finns tillsammans med kvarteret Regeringen och Kaponnieren avgränsat som en kulturhistorisk värdefull miljö i **Göteborgs bevarandeprogram**.

Kortfattad historik (sid 6-7)

Historisk bakgrund.

- Göteborg grundlades år 1620. Staden var befäst med murar och vallar fram till 1800-talets början.
- Pustervik var ursprungligen en del av befästningsstråket och genomkorsades av en militär kommunikationsled, ”Kaponjären”.
- När befästningen revs och kanalen drogs om i början av 1800-talet fick platsen heta Pustervik efter den tidigare kanalen och en av kvarteren uppnämndes efter Bastion Regeringen.
- På 1850-talet upprättades en stadsplan för området och tre bostadskvarter började byggas på platsen runt 1860.
- På Pusterviksplatsen lossades det tegel, sten och sand för byggarbeten inne i Göteborg. Rosenlundskanalen var en viktig kommunikationsled och mitt över Pusterviksplatsen hölls en levande fiskehandel som år 1874 be-fästes med byggnaden Feskekörkan.
- Strax intill nuvarande stadsdelen Pustervik flyttades järnvägen 1785 och här anlades en hamn för järnexport på 1870-talet. Området byggdes ut i omgångar åren framöver med järnvägsspår, bodar, förråd och kontorshus.

Stadsdelen Pusterviks utveckling fram till idag (sid 8-11)

En översiktlig historisk beskrivning av hur Pustervik växt fram till hur stadsdelen ser ut idag. Tyngdpunkten ligger på kvarteret Röda Bryggan (sid 7-8).

- Pustervik är Göteborgs minsta stadsdel och de två äldsta kvarteren ; Röda Bryggan och Regeringen, började uppföras ca 1860. Kaponnieren uppfördes ca 1870.
- I kvarteret Röda bryggan finns det fyra hus kvar från 1860 av vilka Brogatan 2 är exteriört mest välbevarad.
- Järntorgsgatan 2 och 4-6 har exteriört över åren förändrats mycket för att anpassa byggnaderna efter nya verksamheter, bl a med uppglasade första våningar samt att tegelfasaderna har slätputsats. Flera fastigheter har under åren också slagits ihop. I nr 2 låg under många år Gulins kläd-butik, i nr 4-6 fanns Tempo som invigdes på 1930-talet.
- Kvarteret Regeringen innefattar byggnader med olika arkitektoniska uttryck; från 1920-tals klassicism till 1960- och 70-talens funktionalistiska kontorskomplex.

- Kvarteret Kaponnieren är enhetligt utformade bostadshus i nyrenässans.

Kulturhistorisk karaktärisering av byggnaderna i Pustervik (sid 12-13)

Beskrivning av kulturhistoriska kvaliteter hos utvalda byggnader inom detaljplanområdet.

Kv Röda bryggan (sid 12)

- Samtliga byggnader i kvarteret uppfördes med handslaget, gult tegel. Idag syns det handslagna gula teglet endast på Brogatan 2.
- Brogatan 2 är den mest välbevarade byggnaden och utgör en mycket viktig länk till stadsdelens historia.

- De äldre byggnaderna sammanflätar kvarteret Röda Bryggan genom sin skala, takform och volym.

- Järntorgsgatan 2, 4 och 6 som förändrats till det yttre kan sägas förmedla en typisk göteborgsk anda av föränderlighet och utveckling då de byggts om och till utifrån verksamheternas behov och efterfrågan. I byggnaderna har t ex Gulins och Tempo legat. Deras ombyggda fasader lämnar ett avtryck från ett stycke göteborgsk historia.

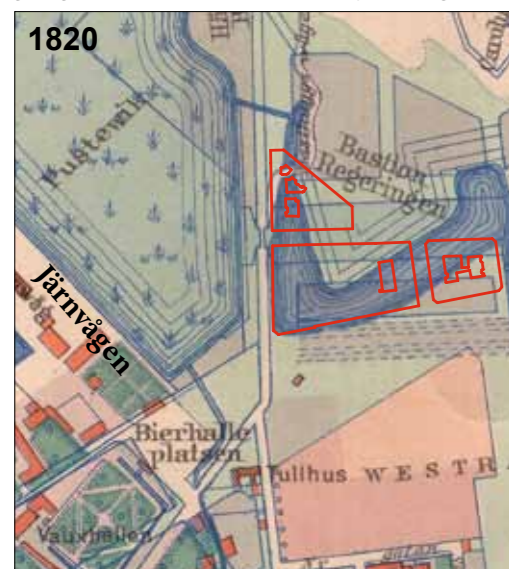
- Byggnaderna kan också sägas vara exempel på ett göteborgskt uttryck av en arkitektonisk ”nivå” som duger på platsen - det är inte tillrättalagt, det är inte gestaltat för att uttrycka något ”mer” än vad det är - husen uttrycker en enkelhet och funktionsduglighet som hör från stadens arbetarursprung. De ger ett unikt urbant uttryck för Göteborg.

Kv Regeringen (sid 13)

- Kvarteret uttrycker en arkitektonisk mångfald med sina skiftande fasader, från 1960-talets avskalade, uppglasade fasader, till ”Pustervik” på Järntorgsgatan 12 med sin klassicistiska fasad samt de mer moderna kontorsbyggnaderna från 1970-talet och fram. De uttrycker en samlad volym med varierat uttryck mot Järntorget och Järntorgsgatan.

Kv Kaponnieren (sid 13)

- Kvarteret är viktigt som en sammanbindande länk till Stenstaden med sin arkitektoniska och stadsmässiga karaktär. Den skiljer sig mycket i uttryck från de två andra kvarteren i stadsdelen.
- Kvarteret är exteriört mycket välbevarat och utgör en sammanhållande kvartersvolym längs Rosenlundskanalen.

— Kvarteren i stadsdelen Pustervik idag

Brogatan 2

SAMMANFATTNING OCH VIKTIGA PUNKTER fortsättning 1

Karaktärskapande och historiska upplevelsevärden (sid 14-15)

En beskrivning av viktiga visuella och karaktärskapande upplevelsevärden inom undersökningsområdet som har en historisk anknytning.

- Från flera platser i undersökningsområdet finns viktiga visuella kopplingar till platser och objekt med koppling till Göteborgs allra tidigaste historia, bl a Skansen Kronan och bastionen Carolus Rex.
- Hamnens och vattnets betydelse för Göteborg speglas från flera vyer i undersökningsområdet. Rosenlundskanalens betydelse för fiskehandel samt frakt har en mycket stor anknytning till Pustervik.
- Kajplatserna utgör viktiga platser i Göteborgs historia, här lastades och lossades bl a mycket av det byggmaterial som sedan kom att bli byggnader i staden.
- Feskekörkan är viktig visuell byggnad i området som även fungerar som en historisk länk till Rosenlundskanalens stora betydelse för fiskhandel.
- Det gula fasadteglat har en viktig historisk och visuellt upplevmässig egenskap i staden och som återkommer i flera byggnader runt Pustervik.
- Brogatan 2 har gult handslaget fasadtegel, ett material som återkopplas bl a i Feskekörkan och på så sätt skapar ett visuellt samband i kanalrummet. Det handslagna gula teglet har en viktig historisk kontinuitet i Göteborgs hamnkanalsrum.
- Karaktärskapande för undersökningsområdet är att bebyggelsen successivt trappas ned mot kanalen.
- Kvarteret Röda Bryggan har ett stort influensområde på grund av öppenheten kring Rosenlundskanalen och att det från flera siktlinjer upplevs som en fond.
- Fabriksbyggnaden och Lagerhuset förmedlar en industrihistoria kopplad till området.

Beskrivning av stadsdelarnas särarter (sid 16-17)

Syftet med att beskriva stadsdelen Pustervik och dess omgivande stadsdelars särart är för att få en förståelse för deras unika karaktär. I nästa avsnitt belyses hur de möts vid Pustervik.

- Göteborg är indelat i väl avgränsade stadsdelar, var och en med egen identitet. Staden identifieras som en ganska ung handels- och industristad; bebyggelsen har ofta ett funktionsbaserat uttryck.
- Från Rosenlundsbron framkommer Pustervik visuellt som en hel stadsdel, en enhet i sin strategiska placering invid kanalkajen.
- Pusterviksplatsen är en öppen yta med parkering.
- Inom Vallgraven, Kungshöjd höjer sig över stadens sydvästra delar. Bebyggelsen består främst av bostadskvarter i tegel i 5-7 våningar från 1900-talets början.
- I Haga är kvarteren ofta kringbyggda och slutna och skalan är låg, i allmänhet 3-6 våningar.
- Stora delar av Linnéstaden med Olivedal är en välbevarad ”stenstadsmiljö” från 1900-talets början i upp till 7 våningar.

Pustervik med en diversifierad kvartersbebyggelse. Byggnaderna mot kanalen har förhållit sig i höjd och skala till den smala fastighetsindelning som har varit och är typisk för stadsdelen.

Stadsdelarnas möte vid Pustervik (sid 18)

Nedan beskrivs mötet mellan Pustervik och de närmsta stadsdelarna och hur det påverkar stadsdelen och området runt den.

- Stadsdelen Pustervik uttrycker en homogenitet i sin skala och sin samlade volym kring kanalen. När man närmar sig området från öster, Rosenlundsbron och väster, Pusterviksbron, upplever man visuellt en hel stadsdel.

• Pusterviks möte med Östra Masthugget, vid Järntorgsgatan, har en oplanerad struktur. Här finns enskilda solitära byggnader med olika karaktär som är riktade åt olika håll, vilket kan ge en spännande upplevelse och väcka frågor kring områdets historiska utveckling.

• Från Pusterviksbron ligger kvarteret Röda Bryggan som en avfasad tårtbit. Den utgör genom sin lägre skala, tillsammans med kvartersbebyggelsen i Rosenlund, en sammanhållande enhet ner mot kanalen och kanalstråkets bebyggelse.

• Pusterviks möte söderut, mot Haga, skiljs effektivt av med den trädrika och trafikerade Allén. Det som ändå binder ihop områdena är dels skalan, dels den slutna kvartersstrukturen, men också att det finns siktlinjer som löper genom de båda områdena.

• Området är en smältdegel vid stadsdelen Pustervik ur stadsbyggnads-historiska, arkitekturhistoriska, sociala och kulturella aspekter.

Bebyggelsestruktur, platser, stråk och barriärer (sid 19)

För att visa på undersökningsområdets bebyggelsestrukturer har en kategorisering gjorts. Platser, stråk, barriärer och siktlinjer presenteras också på kartan för att lyfta fram områdets visuella, upplevda och fysiska struktur.

- Området karaktäriseras av en öppenhet längs Järntorgsgatan och kanalen vilket ger en mängd siktlinjer och fondfasader.
- Våningshöjden / skalan är lägre mot Rosenlundskanalen och högre mot Järntorget.
- Stadsdelen Pusterviks låga kvartersbebyggelsen speglas i Rosenlundskanalen. Byggnadshöjderna påverkar längden på slagskuggan. Ljuset som reflekteras i vattnet har stor betydelse för upplevelsen av kanalrummet.
- Pustervik och Haga har en bevarad stadsstruktur medan stora delar av Rosenlunds byggnadsstruktur är förändrad, liksom Masthuggets vid Heurlins plats.
- Pustervik har en varierad kvartersbebyggelse med många fastigheter per kvarter, vilket är mycket karaktärskapande.

SAMMANFATTNING OCH VIKTIGA PUNKTER fortsättning 2

Platser (sid 20)

-Heurlins Plats /Triangelntomten, Järntorget, Esperantoplatsen och Pusterviks kvartersbebyggelse

Beskrivning av platsbildningar i undersökningsområdet.

- Stråk och platsbildningar har med tiden förlorat sin tydlighet genom många små förändringar i stadsrummet.
- Området innehåller flera platser som idag inte har en tydlig riktning eller inramning i den fysiska miljön.
- Stadsrummet saknar grönska.

Stråket mellan Haga och Kungsgatan (sid 21)

Stråket mellan Haga och Kungsgatan är och har varit en viktig länk i Göteborg. Järntorgsgatans sträckning syns redan på 1820 års karta. Den ledde in mot staden till tidigare Karlsporten.

- Järntorgsgatan (tidigare Masthuggsvägen) från Järntorget och upp mot Kungsgatan är ett viktigt historiskt spår.
- Brosträckningen påverkar stråkets tydlighet och riktning.
- Järnvägsgatans sträckning karaktäriseras av både öppenhet och tydliga gränser. Pusterviks fasader utgör en inramning, motsvarande sida i väster har tvärtom en mycket "utflödande" karaktär och de gående befinner sig på en stor öppen yta.
- Efter Pusterviksbron vid Fabriksbyggnaden på Esperantoplatsen 7-9, blir stråkets riktning otydlig. Här finns inget att orientera sig efter och markläggningens mönster förstärker snarare platsen än stråket.

Kanalrummen (sid 22)

Beskrivning av kanalrummet invid Pustervik med karta kopplad till foton.

- Det finns flera historiskt viktiga byggnader i rummet som berättar om tidigare verksamheter och som dessutom utgör en viktig visuell länk till historien genom sin form och textur.
- Byggnaderna och kvarteren ramar in kanalen. Vid Pusterviksbron är kvartersbebyggelsen placerad nära kanalen på båda sidorna. (Det är enda stället det är så långs kanal/vallgravsstråket.)
- Genom bebyggelsens överensstämmande skala på båda sidor om kanalen skapas också ett visuellt harmoniskt uttryck.
- Byggnaderna skapar dessutom en visuellt tydlig sträckning som leder perspektivet ut mot hamnen och som blir en viktig symbol för Göteborgs identitet som gammal hamnstad.

Sociala aspekter (sid 23)

En kortfattad beskrivning av Pusterviks sociala och kulturella aspekter.

- Järntorget representerar arbetarrörelsens centrum med bl a Folkets Hus och Olof Palmes Plats.
- Pusterviksområdet har ett rikt och genuint musik- och kulturliv som utgör en viktig del av Göteborgs identitet idag.
- Runt om vid stadsdelen Pustervik finns många öppna mötesplatser.
- Undersökningsområdet har en avsaknad av grönstruktur.
- Undersökningsområdet står inför stora omdanande förändringar och utveckling av bebyggelse- och stadsmiljön.

LAGSTIFTNING OCH KULTURHISTORISKT SKYDD

Riksintresse

Hela området är som kulturmiljö klassat som riksintresseområde och har därmed skydd i enlighet med NRL 2 kapitlet (Naturresurslagen).

”Förnyelse eller förändring är inte ”bannlyst” men skall ske på områdets kulturhistoriska villkor. En god kulturmiljövård innebär att det som tillförs ytterligare berikar miljön samtidigt som det historiska arvet fortfarande är tydligt.”

Ur Göteborg Kulturmiljöer av riksintresse, Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län Rapport 2008:08.

Fornminne

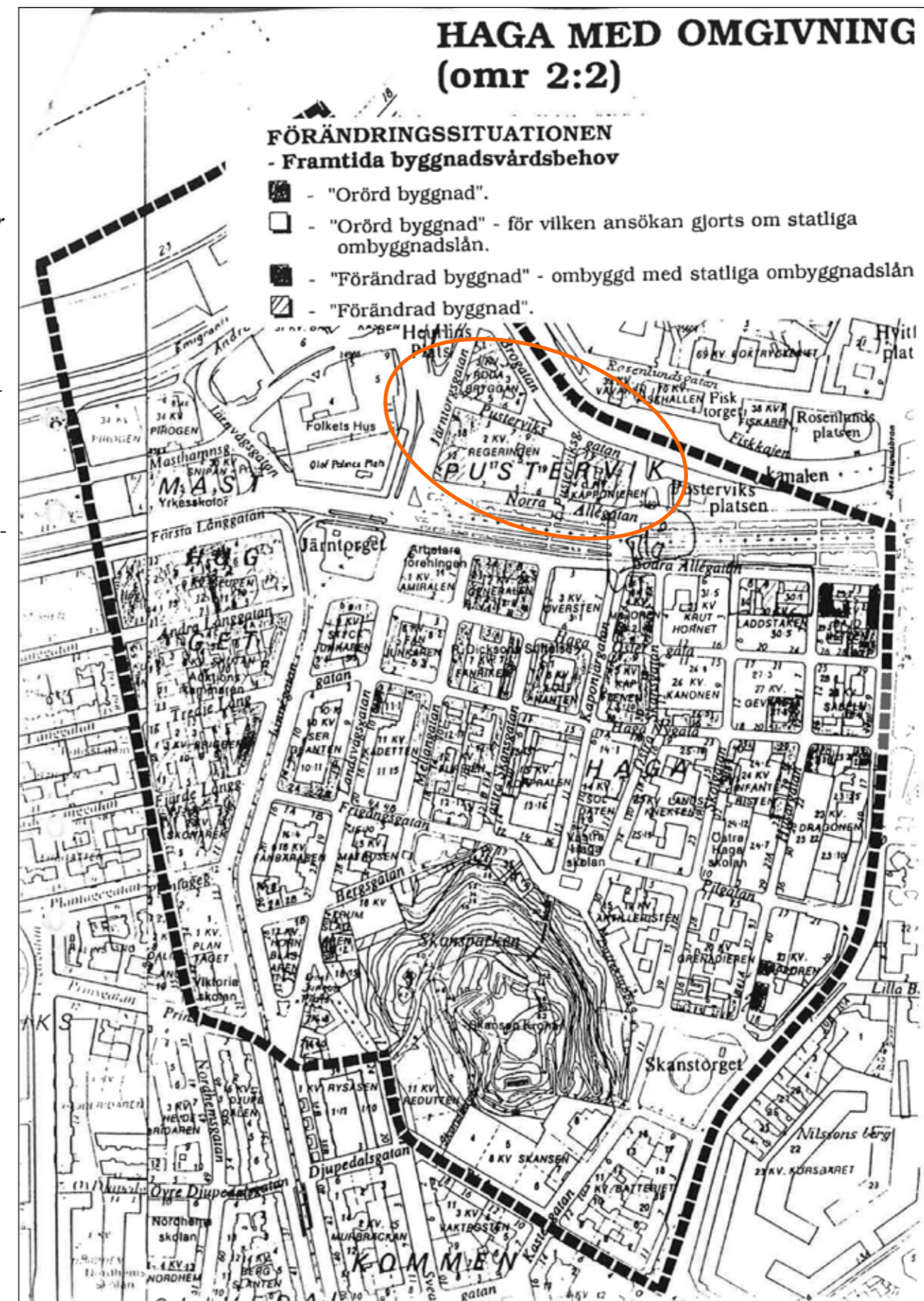
Hela området är skyddat i enlighet med Kulturminneslagen 2 kapitlet. Det innebär att inga utgrävningar eller arbeten i mark får utföras utan tillstånd från Länsstyrelsen.

Göteborgs bevarandeprogram

Pustervik ingår i Göteborgs kommuns bevaringsprogram som fastställdes 1987 och är upptaget i Göteborgs stads program för bevarande ”Kulturhistorisk värdefull bebyggelse”. Det innebär att PBL 8 kap paragraf 13, 14 och 17 tillämpas.

PBL och varsamhet

Varsamhetsplanen har till syfte att lyfta fram vad som är viktigt att beakta vid en eventuell ändring av byggnaden utifrån varsamhetskravet i PBL 8 kap paragraf 13, 14 och 17.

Riksintressets gränser, stadsdelen Pustervik inringad i rött.

KORTFATTAD HISTORIK

Staden **Göteborg** grundlades runt 1620. Göteborg byggdes ut med **rutnätsplan** och kanaler. Bebyggelsen bestod av trähus. Det mesta av den tidens bebyggelse är idag borta, men det finns avläsbara rester fortfarande idag, som Skansen Kronan och vallgraven med rester av murar och vallar.

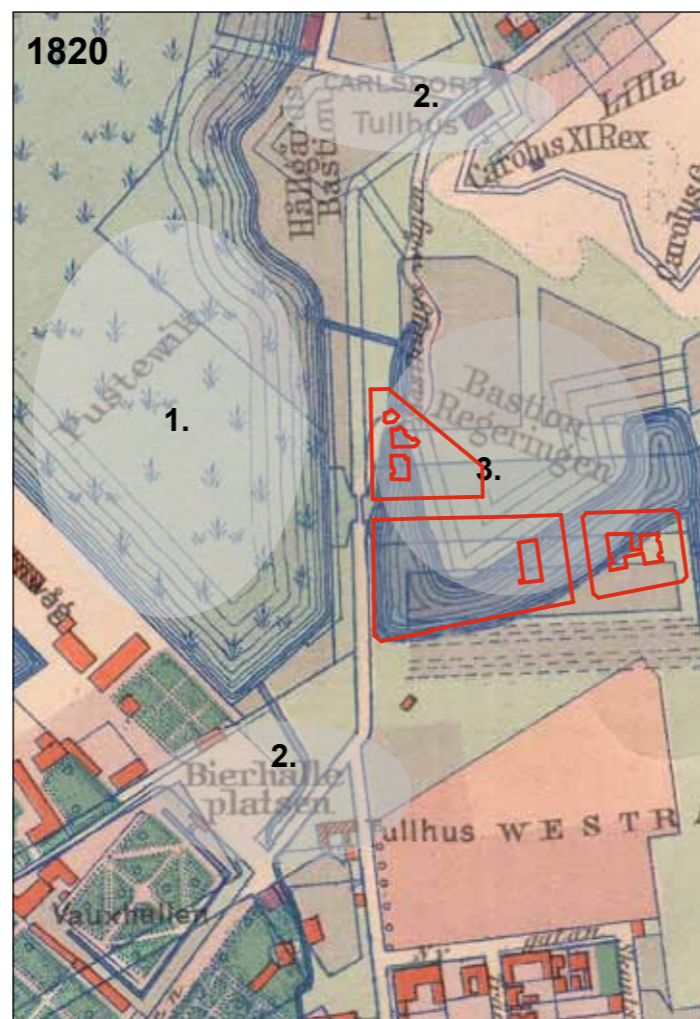
Under 1700-talet utvecklades Göteborg till en blomstrande handelstad där Ostindiska Kompaniet var det ledande företaget.

Pustervik var ursprungligen en del av **befästningsstråket** och genomkorsades av en militär kommunikationsled, den så kallade "Kaponjären". Göteborg var befäst från grundläggningen på 1620-talet fram till 1800-talets början då försvarsanläggningarna med murar och vallar började rivas. På 1850-talet upprättades **en stadsplan** för området. Den omfattade tre bostadskvarter som byggdes ut 1860-70. Fram till 1870 bebyggdes det forna befästningsstråket och den utfyllda älvstranden togs i anspråk för kajer och byggnadskvarter. Vallgraven fick en ny sträckning och den sista resten av Kaponjärgraven lades igen 1865.

Rosenlundskanalen tillhörde alltså inte den ursprungliga befästningsanläggningen, här var sumpmark fram till ca 1850 då Pustervikskvarteren torrlades och bebyggdes. På Pusterviksplatsen lossades det tegel, sten, sand och andra byggnadsmaterial. Längre fram mot Pusterviksbron kom kokspråmarna. Två nya fasta betongbroar byggdes i mitten på 1950-talet vilket innebar att de större båtarna inte längre kom fram till kanalen.

Fiskhandel hade pågått vid **Rosenlundsplassen** från 1849, 1874 fick de tak över huvudet i Göteborgs Stads Fiskhall, Feskekörkan. 1885 förbjöds direktförsäljning av fisk från skutorna, men fram till 1910 idkades partihandel av fisk här. 1966 upphörde all torghandel här då kontorsbyggnaden uppfördes.

I västra delen av Pustervik fanns sedan stadens grundläggning en väg och en bro som ledde in till **Karlsporten** och Kungsgatan. I östra delen byggdes Husarbron 1835. Den ersattes på 1860-talet med Rosenlundsbron som byggdes om 1921. En liten färja (Kålles färja) åkte mellan Pusterviksplatsen och Fisktorget.

- Kvarteren i stadsdelen Pustervik idag
1. **Pusterwiken.**
  2. **Carlsporten**, en av portarna genom den befästa staden.
  3. **Bastion Regeringen**; när befästningen revs och **kanalen drogs om** så fick platsen heta Pustervik efter den tidigare kanalen och en av **kvarteren uppnämndes efter Bastionen.**

8. En mängd låg **bebyggelse** som tillkommit runt järnvägen. Läs mer under punkt 6.

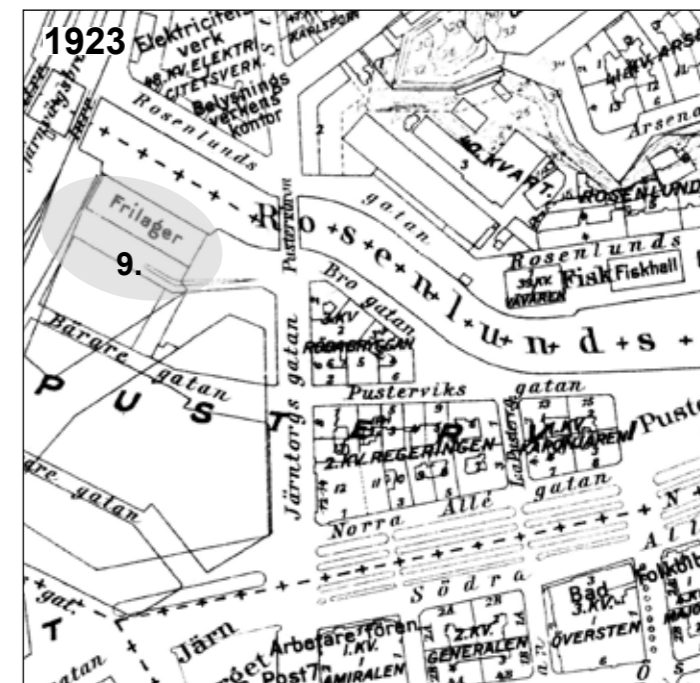

4. **Pustervik börjar bebyggas.** Kvarteret **Röda Bryggan**, uppnämns efter uppläggningsplatsen vid Pusterviksplatsen. Kvarteret Pustervik byggs med tillsynes stora innergårdar och många mindre byggnader jämfört med idag. Kaponnieren syns inte förrän på kartan från 1880.
5. **Bierhalle platsen**, den tidigare benämningen för det som kom att heta **Järntorget**. Bierhalle var en restaurangbyggnad som låg på platsen.

6. **Jernvågen**, en metallvåg för det inkommande järnet. Den flyttades till Pustervik 1785, och syns delvis även på 1820 års karta i det vänstra hörnet. Den nya placeringen, invid hamnbassängen, innebar att järnet först lades under bar himmel, sedan sattes två träbockar upp där man reste järnet. Ett våghus byggdes och magasin, och denna verksamhet utvecklades till en mängd magasin, våghus, vakthus och ett boningshus för vågmästaren. På 1870-talet försejdes järnvägen med järnvägskenor och vändskivor, samtidigt byggdes fler bodar och magasin alltefter som att området utvecklades. Det kan avläsas på de efterföljande kartorna.

7. Vid slutet av 1860-talet började f.d Bierhalleplatsen benämnas **Järntorget**.

9. Frilagret eller **Lagerhuset** uppfördes 1918.

KORTFATTAD HISTORIK fortsättning

På 1870-talet anlades en hamn för järnexport strax väster om vallgravens anslutning till älven, vid Pustervik. Järntorget fick sitt namn av stadens järnvåg som flyttades från Brunnsparken till Pustervik 1785. Hamnen fanns kvar fram till 1892 då den lades igen för att möjliggöra förlängningen av kajen från Skeppsbron.

Pustervik har i stort bibehållit sin ursprungliga stadsplan från 1866 men flera punktvisa rivningar har genomförts. Flera av de tidiga stenhusen i två till tre våningar har ersatts av större nybyggnader, framförallt i kvarteret närmast Järntorget. Ungefär hälften av den ursprungliga bostadsbebyggelsen har ersatts med ny bebyggelse efter 1950 och Pusterviksplatsen fungerar idag som parkeringsplats.

Fiskhandel vid Rosenlundskanalen. Foto ur Feskekörka -Göteborgs Fiskhall.

På 1945 års karta har **Rosenlunds Spinnerier försvunnit**, Folkets Hus har ännu inte uppförts. Här men även på 1924 års karta kan man avläsa att Järnvägens låga bebyggelse är borta, den brandhärjades flera gånger och efter en brand i augusti 1947 kunde området friläggas och nyplaneras.

10. Folkets Hus uppfördes under åren 1949-55 efter ritningar av arkitekten N E Eriksson. Byggnadskomplexet innefattar en lägre del i väster för teater och restaurang, en mellandel i 4 våningar för samlingslokaler och ett höghus i öster med 9 våningar för kontor. Fasaderna är klädda med gult tegel och kalksten i olika kombinationer. 1955 tillkom biograf Draken.

Sammanfattning av historiken

- Göteborg grundlades år 1620. Staden var befäst med murar och vallar fram till 1800-talets början.
- Pustervik var ursprungligen en del av befästningsstråket och genomkorsades av en militär kommunikationsled, "Kaponjären".
- När befästningen revs och kanalen drogs om i början av 1800-talet fick platsen heta Pustervik efter den tidigare kanalen och en av kvarteren uppnämndes efter Bastion Regeringen.
- På 1850-talet upprättades en stadsplan för området och tre bostadskvarter började byggas på platsen runt 1860.
- På Pusterviksplatsen lossades det tegel, sten och sand för byggarbeten inne i Göteborg. Rosenlundskanalen var en viktig kommunikationsled och mitt över Pusterviksplatsen hölls en levande fiskehandel som år 1874 befästes med byggnaden Feskekörkan.
- Strax intill Pustervik flyttades järnvägen 1785 och här anlades en hamn för järnexport på 1870-talet. Området byggdes ut i omgångar åren framöver med järnvägsspår, bodar, förråd och kontorshus.

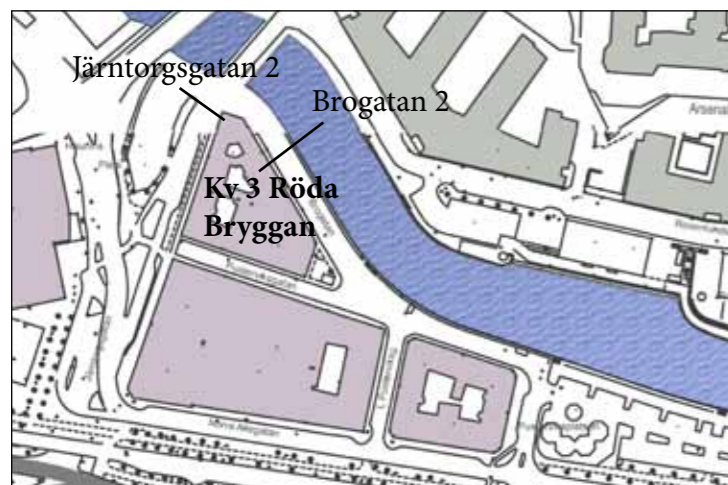

Jämförande bild av vyn mot Pustervik och Rosenlund; tidigare var här en intensiv fiskehandel och avlastningsplats, idag främst en parkeringsyta. Foto ur Stadsmuseets arkiv.

STADSDELEN PUSTERVIKS UTVECKLING FRAM TILL IDAG

Här följer en översiktlig historisk beskrivning av hur Pustervik växt fram till hur stadsdelen ser ut idag. Tyngdpunkten ligger på kvarteret Röda Bryggan.

Stadsdelen Pustervik

Pustervik är Göteborgs minsta stadsdel och uppfördes från ca 1860. Området benämndes först 10:e kvarteret och fick sitt officiella namn Pustervik först 1923. Namnet kommer efter en vik som tidigare fanns västerut vid älvstranden där vallgraven mynnade ut (se äldre kartor på sid. 3).

De två äldsta kvarteren (kv 2 Regeringen och kv 3 Röda Bryggan) uppfördes i sten i 2-3 våningar med bostäder. Det östra kvarteret (kv 1 Kapponieren) uppfördes ca 1870 och blev enhetligt bebyggt med trevånings bostadshus. De innehöll mest stora lägenheter med upp till 6 rum och kök men även små lägenheter förekom.

I hörnhuset Pusterviksgatan 11 (kv 2:19) hade den välkände skeppsredaren Axel Broström bostad och kontor 1883-1905. Andra byggnader med intressanta verksamheter var Brogatan 4 (kv 3:8) där krogen Pustervikskällaren drevs från ca 1870 till 1983 när huset revs, Brogatan 2 (kv 3:8) som i slutet av 1800-talet hade en samlingshall i övre våningen samt Pusterviksgatan 15 (kv 1:2) där ABF:s studiehem hade lokaler från 1926. Redan 1919 revs hörnhuset mot Järntorget (kv 2:12) och ersattes med en hög kontorsbyggnad som hade en stor biograf i bottenvåningen. Arkitekt var M Erichs.

Efter 1950 har flera av husen i de två västra kvarteren ersatts med nya, bl a Trefaldighetskyrkan (kv 2:19) som uppfördes 1966 efter ritningar av L Ågren. Kvarteret Kapponieren är i huvudsak oförändrat.

Brogatan 2 med välbevarad fasad.

Kvarteret Röda Bryggan då och idag

Kvarteret omfattar fyra hus. Järntorgsgatan 2 är numera ett putsat trevåningshus utan fasaddekor, Järntorgsgatan 4-6 är också putsade tvåvåningshus, Brogatan 2 är ett tvåvåningshus med fasad av tegel. Samtliga tak är plåttäckta sadeltak. Brogatan 2 och Järntorgsgatan 6 är en och samma fastighet som utgörs av två olika hus med gemensam gård. Samtliga fyra hus är ritade och uppförda av arkitekten och byggmästaren A Kruger m fl och innehöll ursprungligen bostäder, verksamheter och lager. 1983 revs Brogatan 4 där krogen Pustervikskällaren låg och en ny byggnad uppfördes i gult tegel, anpassad i form och material till befintlig bebyggelse i kvarteret.

Brogatan 2

Från 1861-1866 hyrde Missionsföreningen magasinet på andra våningen som mötes- och gudstjänstlokal. Därefter hyrde metodisterna Pustervikssalen. Vid den tiden var andra våningen öppen upp till nock. Under 1880-talet övertog Frälsningsarmén lokalerna. I portgången fanns då samtidigt två ölcaféer, ett på vardera sidan. Brogatan 2 byggdes 1859 och är murat i två våningar. Byggnaden är uppförd i gult handslaget lertegel, sparsamt dekorerad med klassicerande tandsnittsfris vid takfoten, utkragad gördelgesims mellan våningsplanen och en enkel mönstermurning

över fönster och portar. Ursprungligen låg det enkupigt handslaget lertegel på taket. Där fanns en portgång, två magasin och en förhöjd källare samt ett mindre stenhus för avträde.

Brogatan 2 var från början indelad i en byggnad mot Brogatan och en byggnad mot Järntorgsgatan som sammanlänkades av en gemensam gård och en smal gårdsbyggnad. Det fanns verksamheter i källaren och bostäder i övriga plan. 1870 flyttades portgången till byggnadens mitt. De små ursprungliga källarfönstren ersattes 1876 av större fönsteröppningar, troligen på en ny användning av källarlokalerna. Året därefter etablerades ett bageri i källarlokalen med en ny murstock. 1889 ersattes den överst belägna samlingslokalen som gick upp till nock, med ett nytt våningsplan; två lägenheter på 2 r o k respektive 4 r o k. Ombyggnaden innebar bl a att man murade upp hjärtväggar med inmurade kanaler för kakelugnar och frånluft. 1918 hade restaurangverksamheten i byggnaden mot Järntorgsgatan "vuxit" in i gårdshuset.

1932 gjordes en omfattande ombyggnad då gårdarna mellan fastigheten på Brogatan och Järntorgsgatan överbyggdes. Ombyggnaden medförde att gränserna mellan byggnaderna löstes upp.

1980 genomfördes den senaste dokumenterade större ombyggnaden, vilken bl a innebar att plan 2 samt vinden byggdes om till arkitektkontor. Takfönster vid takfoten tillkom då.

Brogatan 2 är exteriört mycket välbevarad.

Brogatan 2. Ur Stadsmuseets arkiv.

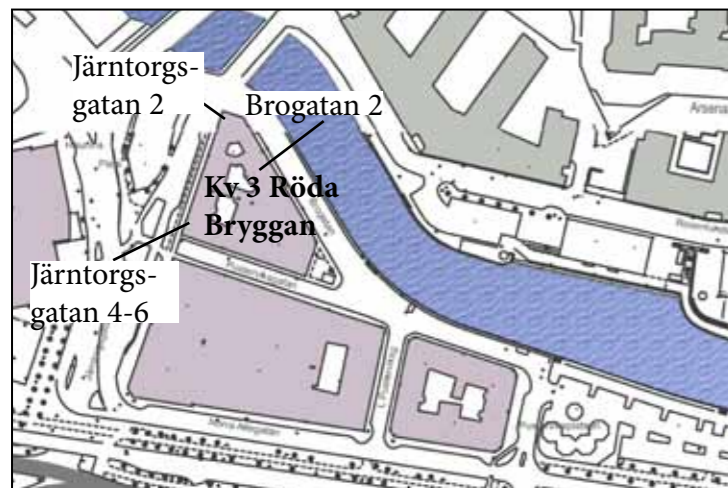
Pusterviksgatan / Brogatan 3

Brogatan 2

Järntorgsgatan / Brogatan 1

Ritning från 1984 av fasaderna på Brogatan.

STADSDELEN PUSTERVIKS UTVECKLING FRAM TILL IDAG fortsättning 1

Järntorgsgatan 2

Hörnhuset vid Järntorgsgatan och Brogatan byggdes runt 1860. 1906 genomfördes en stor ombyggnad då en ny butikslokal etablerades i bottenvåningen. Ombyggnaden innebar bl a att bottenbjälklaget i lokalen sänks till gatunivå i lokalen från hörnet t o m Järntorgsgatan. En direktentré från gatan tillkommer samt stora skyltfönster i gatuplan. Även en ny entré från hörnet byggs.

Ca 1860 uppfördes byggnaden i en fullmurs tegelkonstruktion i ett lika Pusterviksgatans utförande vad gäller såväl materialmässigt och arkitektoniskt som Brogatan 2.

I slutet av 1800-talet fanns planer på att bygga på huset med en våning samt ändra dess fasad till ett mer tidsenligt formspråk, men planerna realiserades inte.

År 1900 förstörades fönstren till källarlokalen, en våning byggdes på och planlösningen förändrades helt invändigt. Förändringen syftade till att tillskapa ytterligare ytor för försäljning och skrädderi. Den exteriöra fasaden med tegel putsade över. Ytan blev slät och avskalad enligt den tidens arkitektoniska ideal. Fasaden som tidigare varit rikt dekorerad förändrades således radikalt.

1916 startar Sven Petter Gulin en skrädderiaffär på Rosenlundsgatan som snart flyttades till Järntorgsgatan 2.

1935 genomfördes en omfattande ombyggnad och påbyggnad som förändrade byggnaden helt såväl exteriört som interiört.

1938 överdäckades gården och blev en del av bottenvåningens butiksyta.

1960 tillkommer en anknäytning till grannfastigheterna på Järntorgsgatan från våning 1. En lokalyta etableras som sträcker sig från hörnfastigheten ända ut till Pusterviksgatan, alltså genom tre byggnader. Detta innebär att grän-

serna mellan de olika byggnaderna är helt upplösta och de ursprungliga rumsindelningen har ersatts helt av öppna ytor och senare tillkomna kontorssystem.

Järntorgsgatan 2 uppfördes med två våningar men är numera ett putsat trevåningshus utan fasaddekor.

Så här såg Röda Bryggan med Järntorgsgatan 2 ut när Gulins fanns i huset 1966. Foto ur Pustervik Rosenlund Järntorget. Jämför med dagens foto; inte mycket har hänt sedan dess.

Järntorgsgatan 4-6

Byggnaden var ursprungligen indelad i två olika byggnader, vilket fortfarande går att avläsa genom den brandmur som finns kvar.

De var uppförda i samma tegelarkitektur som Brogatan 2 och ritade av A Kruger. De är uppförda samtidigt som de övriga i kvarteret, ca 1860.

De har genomgått ett stort antal exteriöra och interiöra ombyggnader.

1867 och 1870 utfördes mindre exteriöra förändringar i gatuplan på Järntorgsgatan 6, hörnhuset mot Pusterviksgatan. Källarentréer etablerades mot gatan och källarfönster förstörades. Förändringarna gjordes troligen pga att ny verksamhet etablerades i källaren.

1900 utfördes en stor ombyggnad av Järntorgsgatan 4, den minsta byggnaden i kvarteret. Ombyggnaden utfördes i gatuplan och innebar att bottenbjälklaget revs och ersattes med nytt i gatunivå. Två nya entréer etablerades från gatan och nya stora fönsteröppningar gjordes mot gatan och mot gården. Ingreppet innebar bl a att källarutrymmet reducerade till en kryppgrund.

Ombyggnaden initierades p g a att lokalen byggdes om till "Öl-utskänkningslokal". Lokalen var indelad i en 1:a klass del respektive en 2:a klass del som krävde var sin entré. Varje del med egen entré mot Järntorgsgatan. I samband med ombyggnaden togs delar av gårdshuset i anspråk för bl a etablering av köket. Denna byggnad är fortfarande i bruk som restaurang efter mer än hundra år.

1932 genomfördes en omfattande exteriör och interiör ombyggnad av Järntorgsgatan 4-6 som karaktäriserar byggnaden än idag. Huset ändrade funktion till Tempo varuhus. Ombyggnaden innebar bl a att gården mellan Järntorgsgatan 4 och Brogatan 2 överbyggdes. Bottenplanet på Järntorgsgatan 4-6 byggs dessutom om till ett pelare/balksystem så att ytterväggarna i botteväningen upphör att vara bärande vilket medför att samtliga plan i Järntorgsgatan 6 kan inredas med öppen planlösning och gatuplanet kan förses med uppglasade ytor. Fasaderna bestod fortfarande av ornamenterad tegel.

Därefter skedde en stor förändring 1960 då hela våning 1 integreras med hörnhuset Järntorgsgatan 2. Då länkades samtliga byggnader samman.

1978 överputsades den ursprungliga tegelfasaden. Det kan ha varit vid denna tidpunkt som de gamla korspostfönstren ersattes med en-lufts-fönster.

Järntorgsgatan 4-6, Tempo invigs. Ur Stadsmuseets arkiv.

STADSDELEN PUSTERVIKS UTVECKLING FRAM TILL IDAG fortsättning 2

Kvarteret Regeringen

Namnet Regeringen kommer från en bastion som senare revs. Kvarteret var med sitt läge eftertraktat och blev tidigt fullbyggt, här finns dock inget äldre hus bevarat än ”Pustervik”, uppfört 1921.

Järntorgsgatan 8-10

Byggnad uppförd 1963 i 6-8 våningar. Järntorgsgatan domineras mycket av Järntorgsgatan 8, 10 och 12 som har helt olika uttryck. Nr 8 och 10 är uppfört i funktionalistisk anda och består av två olika fasader, det slätputsade ljust guldfärgade sjuvåningshuset samt en helt uppglasad fasad med svarta inslag av plåt som löper horisontellt. Flackt, plåttäckt tak. Fasaden ut mot Järntorgsgatan och Pusterviksgatan har en hög uppglasad butiksvåning på första och andra plan. Andra plan ovan gatukorsningen är accentuerad med ett utfällt glasparti som ger spänning till fasaden. Första plan ramas in av plattor i en ljus sandsten, övriga fasaden är indelad i rutsystem i ljusare och mörkare färgade fält i ljusgul kulör som ramar in fönsterpartierna.

Fasaden intill som är grannhus till nummer 12, har en helt uppglasad fasad i härdat glas. Fasaden ger ett tidstypiskt uttryck med vertikala och horisontella band som följer de glasade partierna. Variation uppstår då de tre nedre våningarna består av större, kvadratiske glasfält och de tre övre våningarna av mindre, rektangulära glas.

De två fasaderna binds ihop av ett våningsplan på taket som är inskjutet från fasaderna.

Järntorgsgatan 8-10 byggd 1963, foto 2012.

Järntorgsgatan 12 idag.

Järntorgsgatan 12

Hörnhus Järntorgsgatan 12/14 och Norra Allégatan, uppförd 1921. Bottenvåningen innehöll ursprungligen biografen Rialto. Huset består av 6 våningar med tegeltäckt sadeltak och putsad fasad i klassicistisk stil med höga joniska runda pilastrar i granit, som förenas i välvda band över rundbågade fönster över ett högt bottenplan i två våningar. Fasaden är slätputsad och färgsatt i en röd kulör. Fönstren på våning tre, samt de översta fönstren, accentueras av enkla klassicerande understycken. Fönstren på våning tre i hörnen utmärks dessutom av spetsiga och mjukt böljande överstycken. Portiken mot Järntorgsgatan är rikt utsmyckad med pilastrar, ett ursprungligt överljus med småspröjsindelning samt en ursprunglig dubbelpört med glas av ek. Tandsnittsfris under taket.

Foto från 1966. Fasaden var då delvis accentuerad av pilastrar som skapade en skuggverkan. Ur: Pustervik, Rosenlund, Järntorget

Funktionalism och 20-tals klassicism mot Järntorgsgatan 8, 10 och 12 i kv Regeringen.

Mot Pusterviksgatan 11 / Lilla Pusterviksgatan vänder sig en modernt utformad kontorsbyggnad i fyra - sex våningar med horisontella fönsterrader, plåtdetaljer och utsmyckningar i betongdetaljer. Gatan är relativt smal och fasaden samspelar inte med Kapponierens rusticerade och utsmyckade renässansfasad.

Pusterviksgatan 9-11 består också av en modern kontorsbyggnad med röda tegelfasader, glasade partier och är försedd med en passage till Allégatan - Pustervikspassagen. Fasadens glasade partier sitter i kraftigt upphöjda bågformade partier som sticker upp från taklinjen.

Mot Norra Allégatan vänder sig också en ganska blandad bebyggelsemiljö. ”Pusterviks” röda, klassicistiska slätputsade fasader står intill ett kontorskomplex med gula tegelband och horisontella fönsterband i sju våningar. På Norra Allégatan 11, ligger ”Elanderska komplexet”; en byggnadsvolym i gult tegel. Här finns idag Jehovas vittens lokaler och kvarteret avslutas med kontorsbyggnaden som beskrivs ovan, under Pusterviksgatan 11.

Trefaldighetskyrkan från 1972 möter 1860-tals nyrenässans i kvarteret Regeringen och Kapponieren.

STADSDELEN PUSTERVIKS UTVECKLING FRAM TILL IDAG fortsättning 3

Kvarteret Kaponniere

Kvarteret Kaponniere fick sitt namn efter den gamla, 1865 års igenfyllda Kaponnieregraven - "en bred vallgrav med en jordupphöjning i mitten och i denna en skyddad gång som förband Skansen Kronan med staden (Carolus Rex)". Mitt i gravens låg en kaponniere (armerat, bomb-säkert blockhus), från vilken man kunde beskjuta fiender.

Alla tomterna i kvarteret köptes av grosshandlare A Evers vid en auktion 1858. Stadsarkitekt Hans Jacob Strömberg ritade trevånings stenhus i nyrenässansstil.

Kaponniere består av enhetligt utformade byggnader från 1870-talet, ursprungligen för bostäder. De är uppförda i tre våningar med rusticerad bottenvåning, ljusa putsade fasader som är dekorerade enligt renässansens stilarkitektur med tandsnittsfriser, pilastrar, fönsteröverstycken, frontespis m m. Kvarteret är indelat i fyra fastigheter med två inbyggda gårdar. Från Pusterviksplatsen utgör fasaden en fond.

Kaponniere idag.

Träsnitt efter teckning 1868 av O A Mankell, ur Pustervik Rosenlund Järntorget

Ritning av Lilla Pusterviksgatan 2-4 i kv Kaponniere.

Sammanfattning av Pusterviks utveckling fram till idag

- Pustervik är Göteborgs minsta stadsdel och de två äldsta kvarteren; Röda Bryggan och Regeringen, började uppföras ca 1860. Kaponniere uppfördes ca 1870.
- I kvarteret Röda bryggan finns det fyra hus kvar från 1860 varav Brogatan 2 är exteriört i mest välbevarad.
- Järntorgsgatan 2 och 4-6 har exteriört förändrats mycket för att anpassa byggnaderna efter nya verksamheter, bl a med uppglasade första våningar samt att tegelfasaderna har slätputsats. Flera fastigheter har under åren också slagits ihop. I nr 2 låg under många år Gulins klädbutik, i nr 4-6 fanns Tempo som invigdes på 1930-talet.
- Kvarteret Regeringen innefattar byggnader med olika arkitektoniska uttryck; från 1920-tals klassicism till 1960- och 70-talens funktionalistiska kontorskomplex.
- Kvarteret Kaponniere är enhetligt utformade bostadshus i nyrenässans.

KULTURHISTORISK KARAKTÄRISERING AV BYGGNADERNA I PUSTERVIK

Kvarteret Röd Bryggan

Består totalt av fem byggnader varav fyra är uppförda runt år 1860.

Samtliga fyra hus är ritade och uppförda av arkitekten och byggmästaren A Kruger m fl och innehöll ursprungligen bostäder, verksamheter och lager.

Brogatan 2

Exteriör beskrivning

Exteriören är i påtagligt intakt från 1870 års ombyggnad. Takfönstren tillkom 1980, i övrigt är fasadmaterial, ornamentik mm intakt. Byggnaden har fått behålla sitt flacka tak och är som helhet exteriört välbevarad.

Kulturhistorisk karaktärisering av byggnadens exteriör

Byggnadens exteriör avseende såväl material som formspråk är kvarterets enda kvarvarande exempel på hur samtliga byggnader såg ut i den enhetliga kvartersbildningen som skapades strax efter 1800-talets mitt.

Brogatan 2 med välbevarad fasad i gult handslaget tegel.

Järntorgsgatan 2 utgör en viktig fasad ut mot Järntorgsgatan när man kommer norrifrån.

Järntorgsgatan 2, 4 och 6

Husen uppfördes ungefär samtidigt som Brogatan 2. Dessa tre hus var också murade stenhus i två våningar men med huvudfasaderna mot Järntorgsgatan. Fasaderna var utförda i samma gula handslagna lertegel. Även fasaddekoren följde den på Brogatan 2 med tandsnittfris vid takfoten, utkragad gördelgesims mellan våningsplanen, samt en enkel mönstermurning över fönster och portar. På taket låg enkupigt handslaget lertegel.

Järntorgsgatan 2, exteriör beskrivning

Byggnaden är exteriört kraftigt förändrad både till form och material. En våning har tillkommit. Den ursprungliga ornamenterade tegelfasaden har ersatts med en slätputsad och avskalad fasad. Fönstren är utbytta till en-lufts och sockeln är klädd med skivor av kalksten. Bottenvåningen är uppbruten av stora perspektivfönster.

Kulturhistorisk karaktärisering

Byggnaden har genom omfattande om- och tillbyggnader förvanskats helt utifrån dess ursprungliga form, material och storlek. Dess arkitektoniska uttryck speglar istället framför allt 1930-talets ideal med en slätputsad, avskalad arkitektur med en-lufts-fönster. Även om byggnaden inte kan sägas ha några ursprungliga kvaliteter bevarade, så finns det ett visst pedagogiskt värde i det nuvarande formspråkets avläsbarhet. Byggnaden kan sägas informera om kvarterets framväxt, förändring och anpassning utifrån verksamheters och människors nya behov och framväxt. Huset har höjts en våning men samspekar fortfarande med övriga byggnader i kvarteret.

Brogatan 2 utmärker sig i kvarteret med sitt gula tegel.

Järntorgsgatan 4-6, exteriör beskrivning

Byggnaden är exteriört kraftigt förändrad då den ursprungliga ornamenterade tegelfasaden ersatts med stora fönsteröppningar och en putsad fasad. Fönstren är utbytta till en-lufts och sockeln klädd med skivor av kalksten. Form, volym och skala är dock lika som vid uppförandet.

Kulturhistorisk karaktärisering

Byggnaden som ursprungligen helt anslöt till Brogatan 2 vad gäller utformning och material är idag helt förändrad. Gårdsmiljön består dock av fasader som är i stort sett intakta, även om gården genom överdäckning flyttats upp en våning. Gårdsmiljön har stora kvaliteter såväl kulturhistoriskt som upplevelsemässigt.

Tempo på Järntorgsgatan 4-6 1956. Foto: Ur Pustervik Rosenlund Järntorget.

Järntorgsgatan 4-6, fd Tempo, med uppglasad första våning.

Viktiga punkter Kvarteret Röd Bryggan

- Samtliga byggnader i kvarteret uppfördes med handslaget, gult tegel. Idag syns det handslagna gula teglet endast på Brogatan 2.
- Brogatan 2 är den mest välbevarade byggnaden och utgör en mycket viktig länk till stadsdelens historia.
- De äldre byggnaderna sammanflätar kvarteret Röd Bryggan genom sin skala, takform och volym.
- Järntorgsgatan 2, 4 och 6 som förändrats till det yttre kan sägas förmedla en typisk göteborgsk anda av föränderlighet och utveckling då de byggts om och till utifrån verksamheternas behov och efterfrågan. I byggnaderna har t ex Gulins och Tempo legat. Deras ombyggda fasader lämnar ett avtryck från ett stycke göteborgsk historia.
- Byggnaderna kan också sägas vara exempel på ett göteborgskt uttryck av en arkitektonisk "nivå" som duger på platsen - det är inte tillrättalagt, det är inte gestaltat för att uttrycka något "mer" än vad det är - husen uttrycker en enkelhet och funktionsduglighet som hör från stadens arbetarursprung. De ger ett unikt urbant uttryck för Göteborg.

KULTURHISTORISK KARAKTÄRISERING AV BYGGNADERNA I PUSTERVIK fortsättning

Kvarteret Regeringen

Järntorgsgatan 10

Exteriör beskrivning

Fasaderna är tidstypiska och har inte genomgått några större förändringar.

Kulturhistorisk karaktärisering

Fasaderna är tidstypiska och sticker ut från övriga fasader med sitt funktionalistiska uttryck med mycket uppglasade fasader och den horisontella och vertikala strävan som de uttrycker på olika sätt.

Järntorgsgatan 12

Exteriör beskrivning

Fasaden är tidstypisk och har inte genomgått några större förändringar. (Vid inventeringstillfället pågick ett fasadarbete och stora delar av fasaden var täckt med presenning.)

Kulturhistorisk karaktärisering

Bottenvåningen innehöll ursprungligen biografen Rialto men nu huserar Pustervik här, övriga våningar innehöll kontor. Fasaden är välbevarad och kontrasterar mot den moderna 60-tals fasaden intill.

”Pustervik”, Järntorgsgatan 12 från 1921.

Viktiga punkter kvarteret Regeringen

- Kvarteret uttrycker en arkitektonisk mångfald med sina skiftande fasader, från 1960-talets avskalade, uppglasade fasader, till ”Pustervik” med sin klassicistiskafasad samt de mer moderna kontorsbyggnaderna från 1970-talet och fram. De uttrycker en samlad volym med varierat uttryck mot Järntorget och Järntorgsgatan.

Järntorgsgatan 10 och detalj av utfällt glasparti.

Entré till Järntorgsgatan 12 mellan kraftiga kolonner.

Kvarteret Kaponnieren

Exteriör beskrivning

Kaponnieren består av enhetligt utformade byggnader från 1870-talet ursprungligen för bostäder i tidstypisk nyrenässans. De är exteriört välbevarade.

Kulturhistorisk karaktärisering

Kvarteret utgör en viktig fond ut mot Pusterviksplatsen och när man kommer från östra delen av centrala Göteborg. Fasaderna har ett typiskt arkitektoniskt uttryck, volym och skala från miljön inom Vallgraven och Stenstaden med Vasastan och Linné, och binder på så sätt ihop områdena visuellt.

Kvarteret Kaponnieren.

Viktiga punkter kvarteret Kaponnieren

- Kvarteret är viktigt som en sammanbindande länk med Stenstaden med sin arkitektoniska och stadsmässiga karaktär. Den skiljer sig mycket i uttryck från de två andra kvarteren i stadsdelen.
- Kvarteret är exteriört mycket välbevarat och utgör en sammanhållande kvartersvolym längs Rosenlundskanalen.

KARAKTÄRSSKAPANDE OCH HISTORISKA UPPLEVELSEVÄRDEN

Här följer en beskrivning av viktiga visuella och karaktärskapande upplevelsevärden inom undersökningsområdet som har en historisk anknytning.

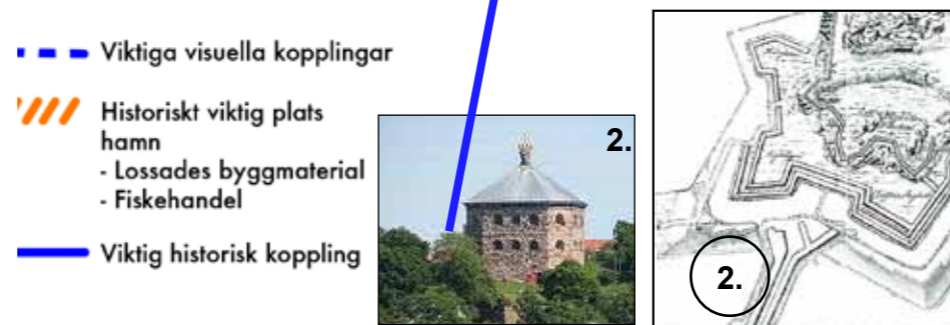
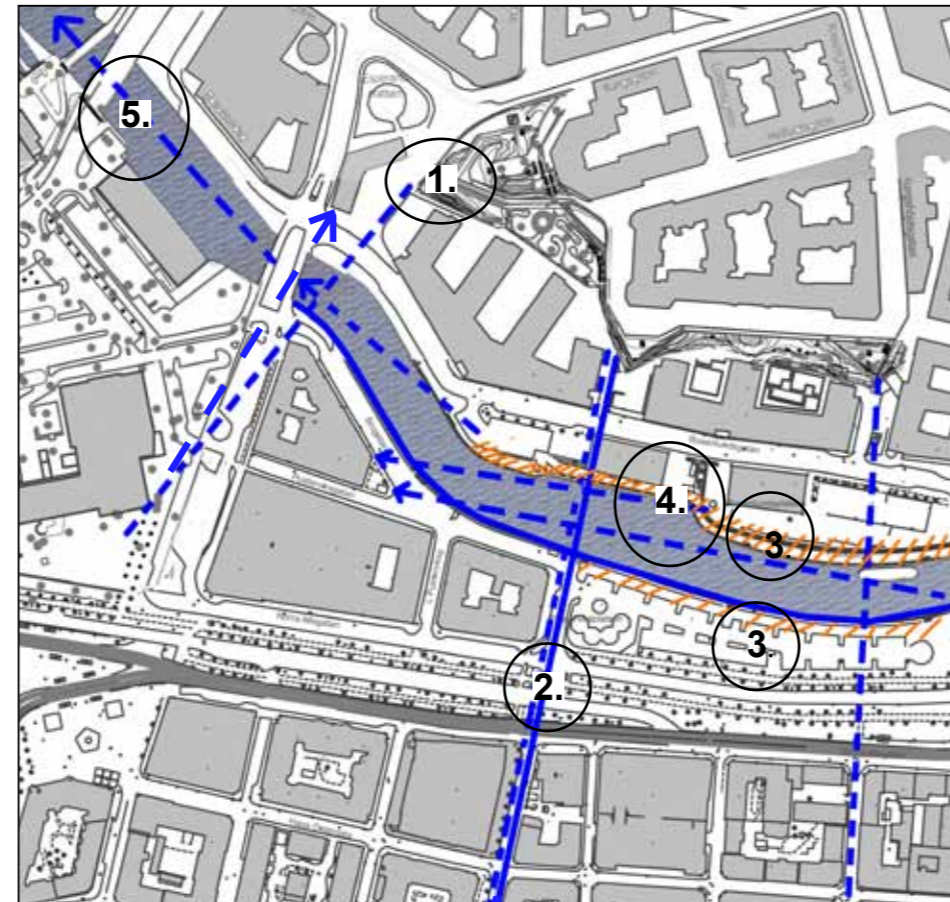
1. Även från kvarteret Pustervik finns en visuell koppling till **Bastionen Carolus Rex** vilket ger platsen en historisk kontinuitet.

2. **Visuell koppling till Skansen Kronan.** Från den gamla Kaponnieren, vallgraven som förband Skansen Kronan med staden, låg en kaponnier (armerat, bombsäkert blockhus), från vilken man kunde beskjuta fiender. **Härifrån kan man även se del av bastionen.**

3. **Kajplatserna** framför Feskekörkan och vid Pusterviksplatsen **är viktiga historiska platser.** Även kajsidorna, se bilden med Feskekörkan nedan, är viktiga karaktärskapande lämningar. Byggmaterial lossades vid Pustervik, kvarteret Röda Bryggan är uppnämnd efter en brygga som fanns här tidigare då en vall avskilde området.

Viktiga punkter

- Från flera platser i undersökningsområdet finns viktiga visuella kopplingar till platser och objekt med koppling till Göteborgs allra tidigaste historia, bl a Skansen Kronan och bastionen Carolus Rex.
- Brogatan 2 består av gult handslaget fasadtegel, ett material som återkopplas bl a i Feskekörkan och på så sätt skapar ett visuellt samband i kanalrummet. Det handslagna gula teglet har en viktig historisk kontinuitet i Göteborgs hamnkanalsrum.
- Hamnens och vattnets betydelse för Göteborg speglas från flera vyer i undersökningsområdet. Rosenlundskanalens betydelse för fiskehandel samt frakt har en mycket stor anknytning till Pustervik.
- Kvarteret Röda Bryggan har ett stort influensområde på grund av öppenheten kring Rosenlundskanalen och att det från flera siktlinjer upplevs som en fond.

4. Visuell koppling till kvarteret Pustervik som med sin låga skala intill vattnet förmedlar en typisk göteborgsk stadsvy med kanalen, byggnadernas takutformning, det gula handslagna fasadteglat som återkommer både i Feskekörkan och Pustervik. I fonden syns Kvarteret Röda Bryggan som har stor influens i området på grund av öppenheten kring Rosenlundskanalen.

Foto från början av 1900-talet där Feskekörkans och Pusterviks koppling till vattnet och kanalen framkommer. Ur Stadsmuseets arkiv.

5. Göteborgs **historiska koppling till havet och hamnen** kan inte nog understrykas - det är ur näringarna som kommer ur vattnets möjligheter Göteborg har växt fram. Från Rosenlund och från Pusterviksbron syns hamnens kranar, färjor och vattnet speglar sig.

KARAKTÄRSSKAPANDE OCH HISTORISKA UPPLEVELSEVÄRDEN

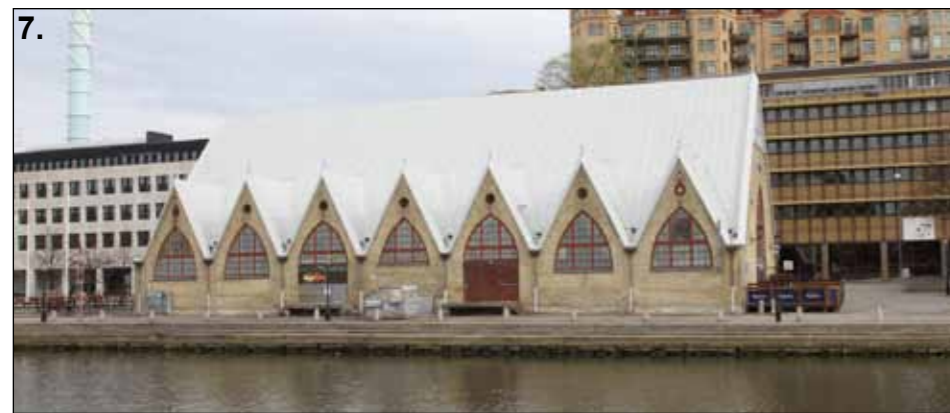
6. Brogatan 2 är kvarteret Röda Bryggans mest välbevarade byggnad och utgör en mycket viktig länk till områdets historia. Det gula handslagna fasadteget, som även samspelar med Feskekörkans fasader är en typisk företeelse för Göteborgs stads historia. De få stenhusen som tillkom på 1700-talet hade ofta fasader av gult tegel. Under perioden 1850-70 användes det åter flitigt. **Det gula teglet har som material en sammanlänkande visuell egenskap i den omgivande miljön.**

6.

Viktiga punkter

- Kajplatserna utgör viktiga platser i Göteborgs historia, här lastades och lossades bl a mycket av det byggmaterial som sedan kom att bli byggnader i staden.
- Det gula fasadteget har en viktig historisk och visuellt upplevelsemässig egenskap i staden och som återkommer i flera byggnader runt Pustervik.
- Feskekörkan är viktig visuell byggnad i området som även fungerar som en historisk länk till Rosenlunds kanalens stora betydelse för fiskhandel.
- Fabriksbyggnaden och Lagerhuset förmedlar en industrihistoria kopplad till området.
- Karaktärskapande för undersökningsområdet är att bebyggelsen successivt trappas ned mot kanalen.

7. Feskekörkan är en viktig historisk byggnad som förmedlar platsens historia med en fiskehandel kopplad till Rosenlunds kanalen. Från Pustervik gick Kalles färja, som då var en viktig kommunikationsled mellan Pustervik och Rosenlund.

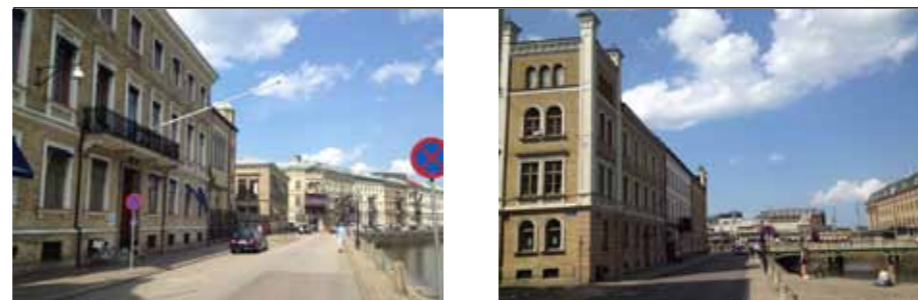

8.

8. Resten av **Rosenlunds fabriker**, vars vinklade byggnad syns från 1860 års karta. Sven Gulin hade skradderiaffär här innan den flyttade till kv Röda Bryggan. Här återkommer det karaktäristiska, **gula handslagna fasadteget**. Den vinklade formen på huset kommer från riktningen på det gamla stråk som gick upp mot bastionen / Kungsgatan.

- Historiska upplevelsevärden
- Byggnader av handslaget gult tegel

Den historiska kopplingen av det handslagna gula teglet återkommer även längs Vallgravsstråket, bilderna ovan är från Stora Nygatan.

9.

9.

9. "Frilagret" eller Lagerhuset uppfördes 1918 med sina gula putsade fasader och som motar in sig mot Pustervik med sin relativt höga gavelprofil. Foto från: Stadsmuseets arkiv

10.

10. Folkets Hus byggt 1949-55. Fasaderna är klädda med gult tegel och kalksten i olika kombinationer.

Foto från 1936 ur Pustervik Rosenlund Järntorget.

BESKRIVNING AV STADSDELARNAS SÄRARTER

Syftet med att beskriva stadsdelen Pustervik och dess omgivande stadsdelars särart är för att få en förståelse för deras unika karaktär. I nästa avsnitt belyses hur de möts vid Pustervik.

De små stadsdelarna stad

Göteborg är indelat i väl avgränsade stadsdelar, var och en med egen identitet. Man pratar ofta om Göteborg som en ”stor småstad”. Staden identifieras som en ganska ung handels- och industristad; bebyggelsen är mindre påkostad och utformningen mer praktiskt inriktad i jämförelse med t ex Stockholm som karaktäriseras mer med vidsträckta stenhushusvarter och ett inflytelserikt offentligt liv. Det kuperade kustlandskapet delar upp staden i avgränsade enheter liksom näringsstrukturen med arbetarstadsdelar kring varv och industrier.

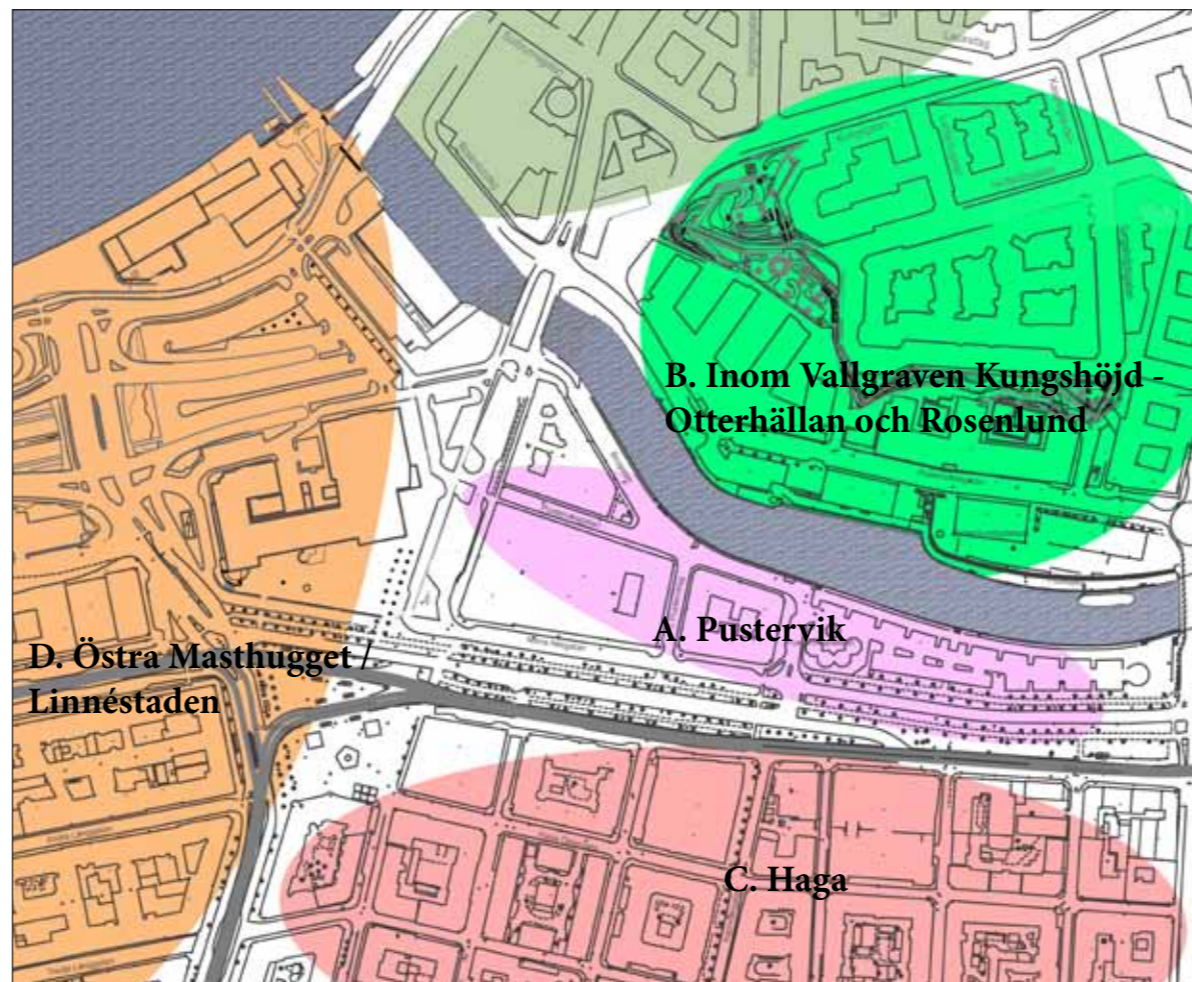
Stadskärnan innanför Vallgraven är genom sina tydliga gränser lätt att uppfatta som en av de många små stadsdelarna i Göteborg. Inom Vallgraven skedde en uppdelning från de mest påkostade kvarteren längs kanalerna till en enklare bebyggelse som klättrade längs bergssidorna. Den befästa, slutna staden utan egen storhamn tvingade också fram förstadsbebyggelse.

Under andra hälften av 1800-talet fram till början av 1900-talet präglade industrialismen Göteborg. På tomter i stadens utkant såsom Rosenlund och Masthugget anlades stora industrianläggningar. De gamla arbetarförstäderna kompletterades med nya kvarter i Haga, Masthugget och Majorna. Tillgången till vatten var viktig för de tidiga industrierna som transportled, råvarutillgång, avloppsdike och även kraftkälla.

A. Pustervik och B. Inom Vallgraven, Rosenlund

Pustervik omges av innerstadsbebyggelse av olika karaktär och skala. Den avgränsas av kanalen i öster, gränsar till Järntorgsgatan och Folkets hus i väster samt Norra Allégatan i söder med Järntorget varifrån Linnéstaden och Haga breder ut sig. Pustervik tillsammans med Rosenlund är ursprungligen ett industri- och handelsområde på ömse sidor om kanalen. Kanalen har varit en förutsättning för utvecklandet av dessa områden till hamn- och industriområde samt fiskehandel men idag karaktäriseras framförallt Rosenlund som kontorsområde.

Pusterviks stadsdel är till sin karaktär en diversierad bebyggelsestruktur. Från Rosenlundsbron framkommer Pustervik visuellt som en hel stadsdel, en enhet i sin strategiska placering invid kanalkajen. Mot kanalen ligger kv Röda Bryggan med en lägre bebyggelsen, sedan ökar volym och skala in mot Järntorget. Röda Bryggan är också mer varierad i sitt arkitektoniska uttryck. Man kan tydligt avläsa att anpassningar av byggnaderna har skett efter att nya verksamheter eller behov har uppstått. När kvarteret ge-

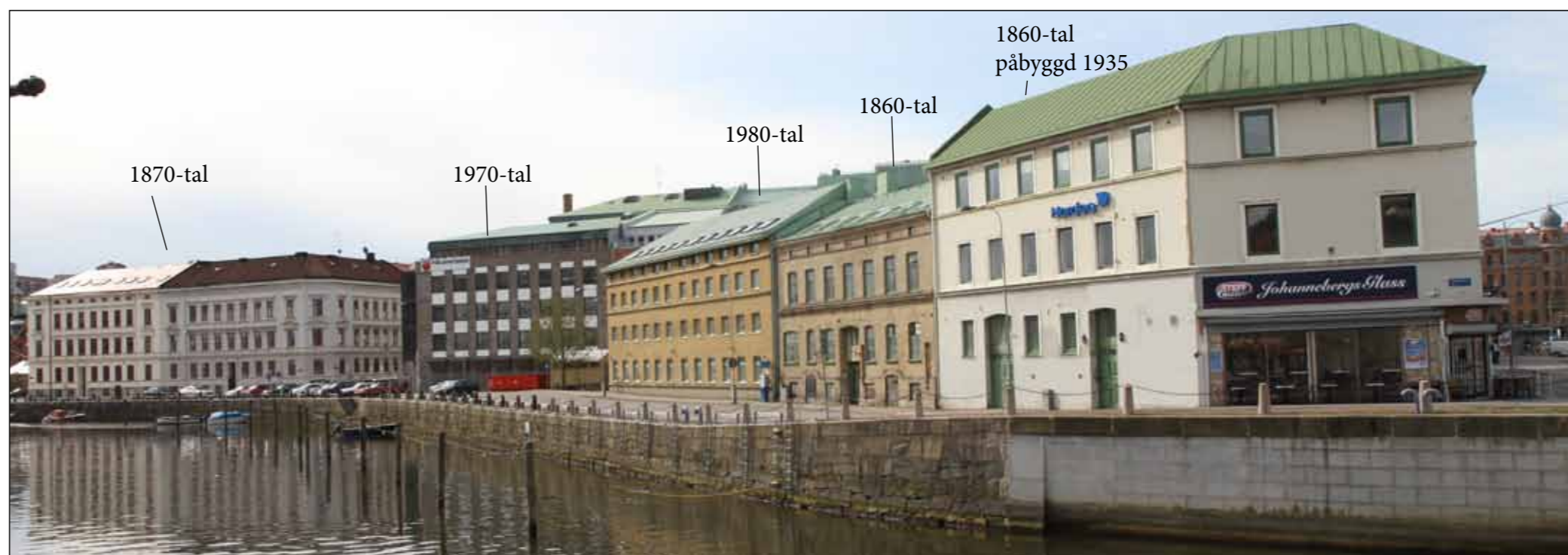
nomgick en förnyelse under slutet av 1980-talet då den östra delen revs, anpassades den nya byggnaden efter den befintliga i material och skala. Kvarteret Regeringen består av en mer framväxt struktur med byggnader från olika tider och arkitekturstilar. Kaponnieren är det mest sammanhållna kvarteret arkitektoniskt och volymmässigt, här har inga större exteriöra förändringar heller skett.

De publika entréerna i Pustervik är förlagda till byggnader längs med Norra Allégatan och Järntorgsgatan. Det gör att de flesta rör sig utanför stadsdelen och inte igenom. De större stråken i området ligger även de runt om stadsdelen.

Pusterviksplatsen var från början en yta avgränsad från Pustervik av en vall. Här lastades sedan byggmaterial av från angörande båtar. Idag är platsen en öppen yta med parkering.

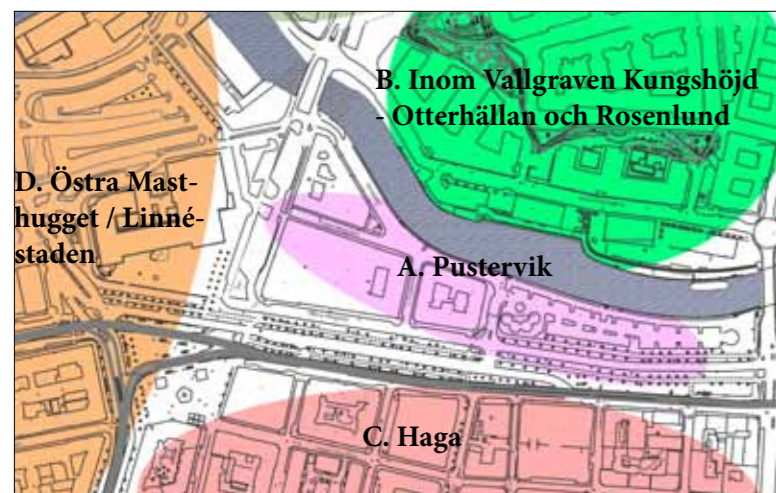
Vallgravsstråket från Drottninggatan avslutas vid Rosenlund, det begränsas inåt staden av Östra och Södra Larmgatan, Kungshöjd och Esperantoplatsen. Området ligger på den forna befästningsmarken och omfattar betydande rester efter försvarsanläggningarna. Här finns bebyggelse från främst 1850-80 med små hus upp till 3 våningar med undantag av bl a kontorskvarteren vid Rosenlund.

Stråket mellan Kungssportsplatsen och Rosenlund är ovanligt glest bebyggt med låga, fritt placerade byggnader. I stråket ingår bl a Sociala huset och Feskekörkan som är uppförda 1850-75 med gula tegelfasader. Rosenlund karaktäriseras idag av kontorsbyggnaden i fem våningar med en ljus, avskalad och uppglasad fasad och Feskekörkan som ligger intill kanalen.

Pustervik med en diversifierad kvartersbebyggelse. Byggnaderna mot kanalen har förhållit sig i höjd och till den smala fastighetsindelning som har varit och är typisk för stadsdelen.

BESKRIVNING AV STADSDELARNAS SÄRARTER fortsättning

B. Inom Vallgraven, Kungshöjd - Otterhällan

Miljön höjer sig över stadens sydvästra delar. Den avslutas mot väster och söder av branta bergssidor, mot centrum av Kaserntorget och Ekelundsgatan. Kungsgatan sträckte sig ursprungligen mot den plats där Carlsporten låg fram till början av 1800-talet.

Längs Kungshöjd är delar av stadsmuren bevarad och närmast Kungsgatan finns bastionens Carolus XI Rex gedigna mur mot väster, i söder skjuter ett par bastions-spetsar ut från bergssidan.

Bebyggelsen på Kungshöjd består främst av bostadskvarter i tegel i 5-7 våningar från 1900-talets början. Byggnaderna på platåns yttre kant är väl synligt landmärke från söder och är utformade som en befästningsmur.

Kungshöjd som höjer sig över staden.

C. Haga

Haga består av ett 30-tal kvarter med bostäder samt Skansberget-Skanstorget och Järntorget. Bebyggelsen växte fram successivt från 1640-talet till 1920-talet och genomgick en omfattande förnyelse 1965-97. Förnyelsearbetet från 60-talet innebar att en stor del av den gamla bebyggelsen fick stryka på foten. Haga var fram till 1970-talet en stadsdel med låg boendestandard, bohemliv, krogar och svartklubbar. Omfattande rivningar och renoveringar under 1970- och 1980-talen förändrade bilden. Det finns en del gamla byggnader kvar, även om de flesta revs. Den nya bebyggelsen har förhållit sig efter den befintliga.

Stadsplanen är en strikt rutnätplan, dock med variation. Kvarteren är ofta kringbyggda och slutna och skalan är låg, i allmänhet 3-6 våningar. Bostadsbebyggelsen består främst av landshövdingehus med sockelvåningar i tegel eller putsade samt två våningar med trä, här finns även Dicksonska stiftelsens bostäder med fasader i rött tegel. Taken är ofta sadeltak täckta av tegel eller i vissa fall brutna, täckt med plåt, skiffer förekommer också.

D. Östra Masthugget, Linnéstaden

Stora delar av Linnéstaden med Olivedal är en välbevarad "stenstadsmiljö" från 1900-talets början. De äldre byggnaderna längs Linnégatan-Linnéplatsen ingår i en miljö av ganska exklusiva bostadsmiljöer. Byggnaderna utgörs till stor del av höga bostäder upp till sju våningar i tegel, med brutna tak lagd med plåt eller skiffer. Området har stora höjdskillnader från den lågt liggande Linnégatan upp till bergsplatån med Nordhemsskolan.

Haga med sin låga träbebyggelse och ett sammanhängande taklandskap.

Linnéstaden med högre bostadsbebyggelse från olika epoker. Tegelarkitekturen dominerar.

Sammanfattning av stadsdelarnas särarter

- Göteborg är indelat i väl avgränsade stadsdelar, var och en med egen identitet. Staden identifieras som en ganska ung handels- och industristad; bebyggelsen har ofta ett funktionsbaserat uttryck.
- Från Rosenlundsbron framkommer Pustervik visuellt som en hel stadsdel, en enhet i sin strategiska placering invid kanalkajen.
- Pusterviksplatsen är en öppen yta med parkering.
- Inom Vallgraven, Kungshöjd höjer sig över stadens sydvästra delar. Bebyggelsen består främst av bostadskvarter i tegel i 5-7 våningar från 1900-talets början.
- I Haga är kvarteren ofta kringbyggda och slutna och skalan är låg, i allmänhet 3-6 våningar.
- Stora delar av Linnéstaden med Olivedal är en välbevarad "stenstadsmiljö" från 1900-talets början i upp till 7 våningar.

STADSDELARNAS MÖTE VID PUSTERVIK

1. Vy över hela Pustervik vid Rosenlundsbron

Nedan beskrivs mötet mellan Pustervik och de närmsta stadsdelarna och hur det påverkar stadsdelen och området runt den.

Pusterviks möte: Masthugget

- Vid Heurlins Plats möter Pustervik Masthugget. Folkets Hus placering och öppenheten runtom förstärker Pusterviks slutna struktur, men skapar också ett mellanrum med obestämd form.

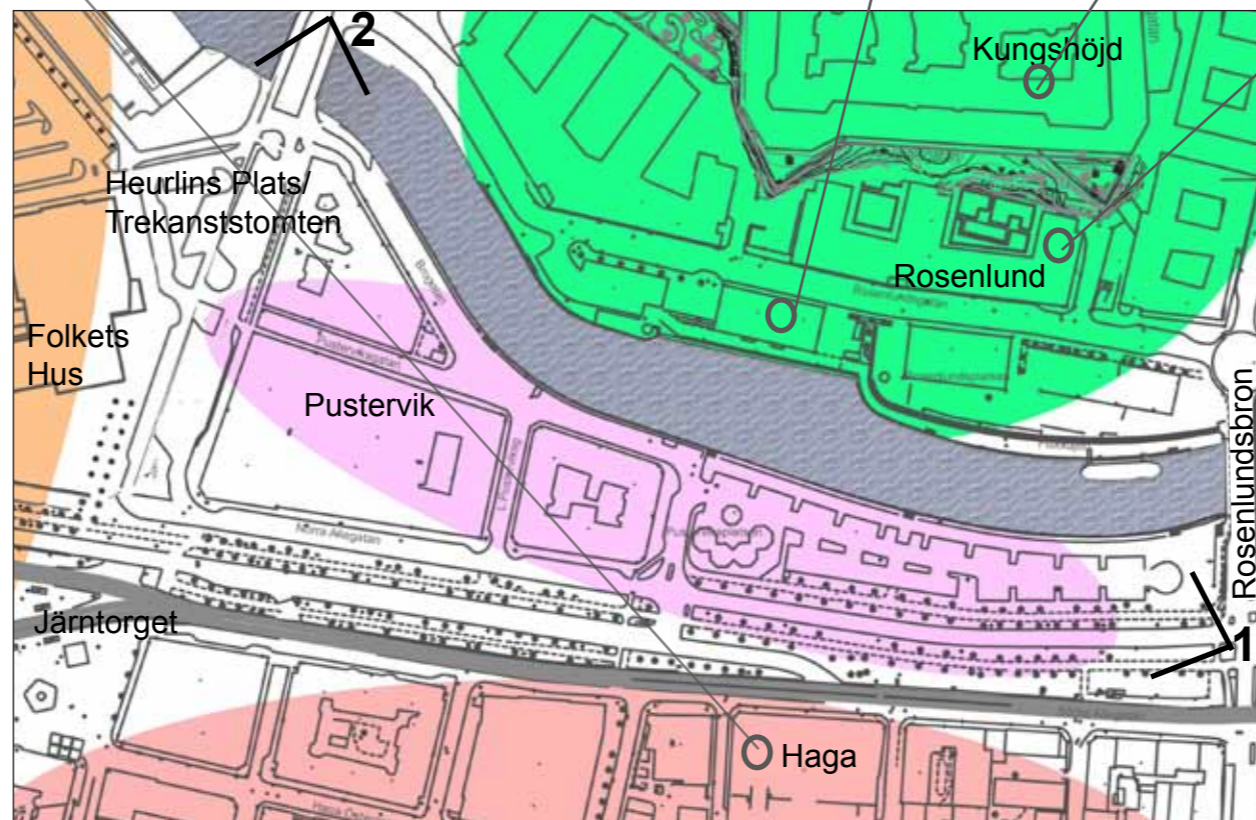
Pusterviks möte: Inom Vallgraven, Rosenlund

- Från den öppna ytan vid Pusterviksplatsen ser man över kanalen till Feskekörkan som uttrycker en stark solitär karaktär. Nära kajkanten ligger även en fyrkantig solitär kontorsbyggnad. Dessutom finns en samverkan mellan de öppna platserna på var sida om kanalen.

- Rosenlunds kvarterskomplex har en enhetlig utformning och horisontell strävan som bidrar till att byggnadsvolymen upplevs som en avgränsande vägg. Bebyggelsen är bara något högre än Pusterviks mot kanalen, men ger ett mycket mer storskaligt intryck då det är endast en byggnad per kvarter. Detta står mot Pusterviks diversifierade bebyggelse som på ett annat sätt berättar om områdets tillväxt och förändring över tid.

Pusterviks möte: Inom Vallgraven, Kungshöjd

- Ovanför Rosenlundsområdet reser sig området Kungshöjd. Kungshöjds bebyggelse möter Skansen kronan i rummet ovan kanalrummet (Rosenlund, Pustervik och Haga). Stadens topografi och historiska landmärken blir tydligt.

2. Vy vid Pusterviksbron; bebyggelsen är lägre vid kanalen och växer i skala mot Järntorget.

Pusterviks möte: Haga

- Haga är i skala och struktur likt Pustervik. Trots att områdena gränsar till varandra minskar upplevelsen av närheten beroende på den mycket trafikerade Norra och Södra Allégatan. Båda områdena har en sluten kvartersstruktur och en diversifiering i bebyggelseuttrycket (dock mer varierad i Pustervik), även skalan är likartad. Båda områdena har en högre bebyggelse närmare Järntorget. Siktlinjer mellan kvarteren löper över Allégatan genom båda områdena vilket ger en visuell koppling mellan dem.

Viktiga punkter

- Stadsdelen Pustervik uttrycker en homogenitet i sin skala och sin samlade volym kring kanalen. När man närmar sig området från öster, Rosenlundsbron och väster, Pusterviksbron, upplever man visuellt en hel stadsdel.

- Pusterviks möte med Östra Masthugget, vid Järntorgsgatan, har en oplanerad struktur. Här finns enskilda solitära byggnader med olika karaktär som är riktade åt olika håll, vilket förstärker en ostrukturerad känsla.

- Från Pusterviksbron ligger kvarteret Röda Bryggan som en avfasad tårtbit. Den utgör genom sin lägre skala, tillsammans med kvartersbebyggelsen i Rosenlund, en sammanhållande enhet ner mot kanalen och kanalstråkets bebyggelse.

- Pusterviks möte söderut, mot Haga, skiljs effektivt av med den trädrika och trafikerade Allén. Det som ändå binder ihop områdena är dels skalan, dels den slutna kvartersstrukturen, men också att det finns siktlinjer som löper genom de båda områdena.

- Området är en smältdegel vid stadsdelen Pustervik ur stadsbyggnadshistoriska, arkitekturhistoriska, sociala och kulturella aspekter.

BEBYGGELSESTRUKTUR, PLATSER, STRÅK OCH BARRIÄRER

För att visa på undersökningsområdets bebyggelsestrukturer har en kategorisering gjorts, se kartan till höger. Olika färgfält visar skilda bebyggelsestrukturer. Kategoriseringen är schematisk och enskilda undantag har gjorts för att visa på en övergripande, upplevd struktur. Våningshöjder har märkts ut för att visa tendenser på hur bebyggelsen varierar i våningshöjd vid Pustervik, mot vattnet och mot Järntorget. Platser, stråk, barriärer och siktlinjer presenteras också på kartan för att lyfta fram områdets visuella, upplevda och fysiska struktur.

Varierad kvartersbebyggelse. Vy från Pusterviksbron mot Pustervik. På fotot syns hur kvartersbebyggelsen speglas i Rosenlundskanalen.

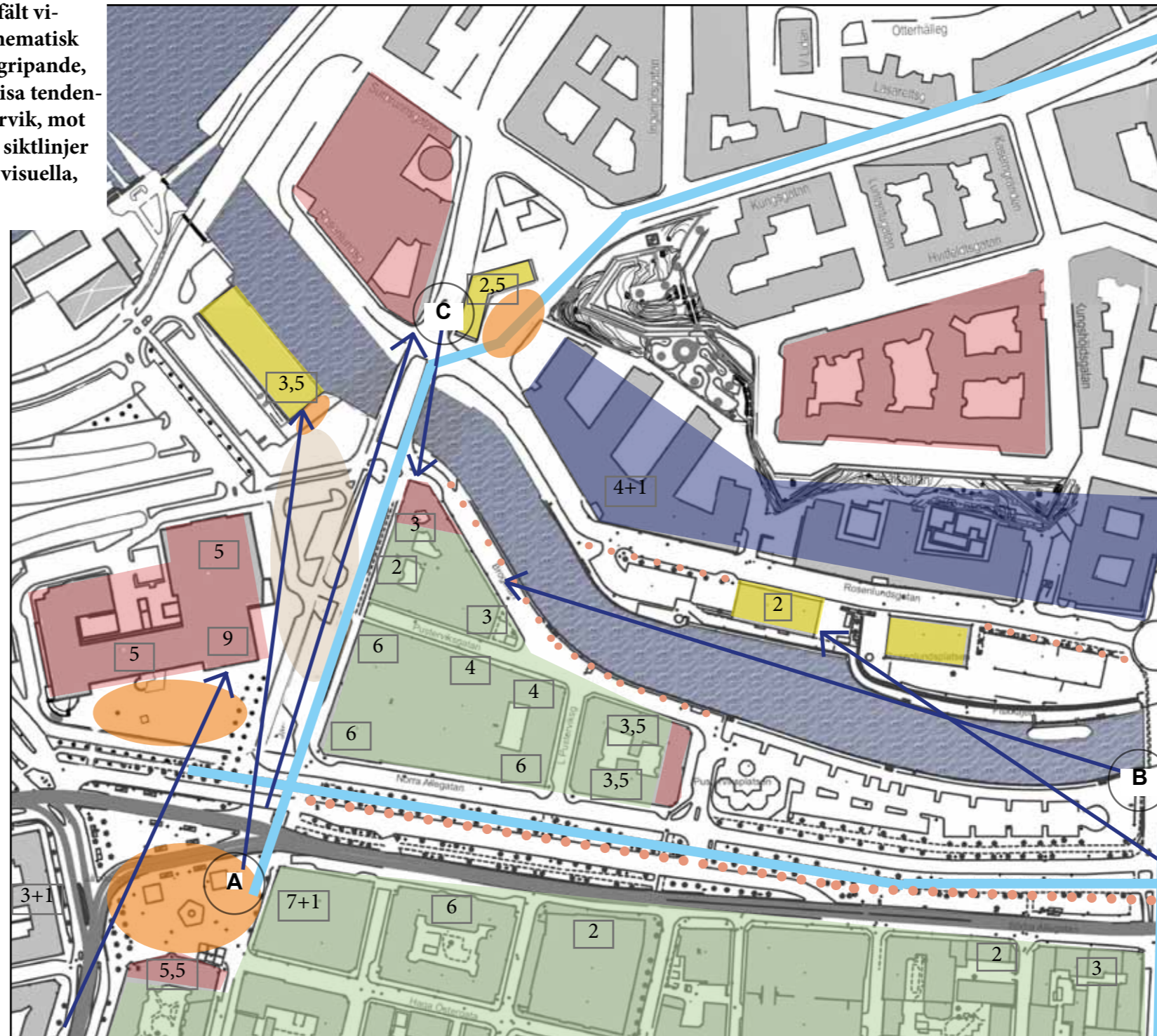
Monoton kvartersbebyggelse, Rosenlundsgatan

Folkets Hus utgör en viktig **fondbyggnad**

Lagerhuset en viktig **solitär byggnad** som ger karaktär till platsen från långt håll. *Siktlinje A*

- Rutnät, slutna kvarter varierad kvartersbebyggelse
- Rutnät, slutna kvarter monoton kvartersbebyggelse
- Solitärbebyggelse
- Fondbebyggelse/fondfasad
- Plats (beskrivs på sida 19.)
- Odefinierad yta (beskrivs på sida 19.)

1 Våningshöjd

- Stråk - linjära element där många människor rör sig och upplever området.
- ⋯ Barriärer - upplevd gräns, t.ex. trafikerad väg, parkeringsplatser.
- Siktlinjer - viktiga visuella kopplingar och vyer från stråk och platser som många människor rör sig.

B. Siktlinje från Rosenlundsgatan mot Kv Röda Bryggan (med välbevarad kvartersstruktur).

C. Siktlinje mot kvarteret Röda Bryggan från Pusterviksbron/Esperantoplatsen.

Viktiga punkter

- Området karaktäriseras av en öppenhet längs Järntorgsgatan och kanalen vilket ger en mängd siktlinjer och fondfasader.
- Våningshöjden / skalan är lägre mot Rosenlundskanalen och högre mot Järntorget.
- Stadsdelen Pusterviks låga kvartersbebyggelsen speglas i Rosenlundskanalen. Byggnadshöjderna påverkar längden på slagskuggan. Ljuset som reflekteras i vattnet har stor betydelse för upplevelsen av kanalrummet.
- Pustervik och Haga har en bevarad stadsstruktur medan stora delar av Rosenlunds byggnadsstruktur är förändrad, liksom Masthuggets vid Heurlins plats.
- Pustervik har en varierad kvartersbebyggelse med många fastigheter per kvarter, vilket är mycket karaktärsskapande.

PLATSER

-Heurlins Plats /Triangeltomten, Järntorget, Esperantoplatsen och platsen vid Pusterviks kvartersbebyggelse

Heurlinsplats, vy från Norra Allégatan

Pustervik längs Järntorgsgatan

Platsen vid Fabriksbyggnaden, Esperantoplatsen 7-9.

Platsen vid korsning mellan Brogatan och Pusterviksgatan.

• I området runt **Heurlins Plats / Triangeltomten** möts flera stadsområden. Platsen upplevs som ostrukturerad, ett resultat av kontinuerliga förändringar över tid utifrån behov och ändringar i den fysiska strukturen; både trafikförhållanden och byggnader som försvunnit och nya som tillkommit. Platsen står inför en förändring.

• Placeringen av Pusterviks kvartersbebyggelse är delvis anpassad efter **Järntorgsgatans** (tidigare Masthuggsvägen) **sträckning**.

• Där Heurlins Plats möter **Järntorget** smalnar rummet av och bebyggelsen blir högre. Vid knutpunkten Järntorget förtätas staden och den övergår till kvartersbebyggelse.

• Mot **Rosenlundskanalen** finns det öppna ytor (parkeringar) och solitärbebyggelse. Bebyggelsen är här överlag också lägre.

• **Energiverket** utgör en tydlig fond för platsen när man kommer från Järntorget, men även **Lagerbyggnaden** fångar här in rummet. När man kommit längre ned mot kanalen öppnar sig ett mellanrum vid Folkets Hus och Lagerbyggnaden som gör att rumsligheten försvagas och platsen flyter ut. Framför Lagerhusets gavelfasad finns en stor yta som upplevs tom. Öppenheten lyfter dock fram byggnaden som visar på platsens tidigare funktion och att kanalen har varit viktig för området.

• **Stadsdelen Pusterviks** fasader sluter platsen mot öster och ger det en tydlig vägg och riktning längs med Järntorgsgatan. Byggnaderna vid Norra Allégatan har 6 våningar medan nästa kvarter ned mot kanalen endast har 2-3 våningar. Pusterviks fasader visar en variation och en över tid framvuxen karaktär.

• **Markstrukturen** vid Heurlins Plats upplevs idag tillfällig och otydlig med bl.a. grusläggning. Framför den gamla fabriksbyggnaden (Esperantoplatsen 7-9) (**A**) i Rosenlund breder en stor yta ut sig med en markläggning som förstärker platsen men inte stråkets riktning.

• **Parkeringar** som till stor del täcker Heurlins plats / Trekants tomten påverkar upplevelsen av platsens tydlighet.

• **Trafiken** känns farlig mellan Fabriksbyggnaden och Pusterviksbron - det är otydligt var bilarna och gående skall vara och om det finns något övergångsställe.

• Det finns anmärkningsvärt lite grönska i området.

• Vid korsningen mellan **Brogatan och Pusterviksgatan** bildas en liten trekantsplats (**B**) där en transformator står. Platsen har sin utbredning mellan gatorna och har formats efter kv Röda Bryggans fondfasad vid platsen.

• **Olof Palmes plats** avskiljs mot stadsdelen Pustervik med en allé.

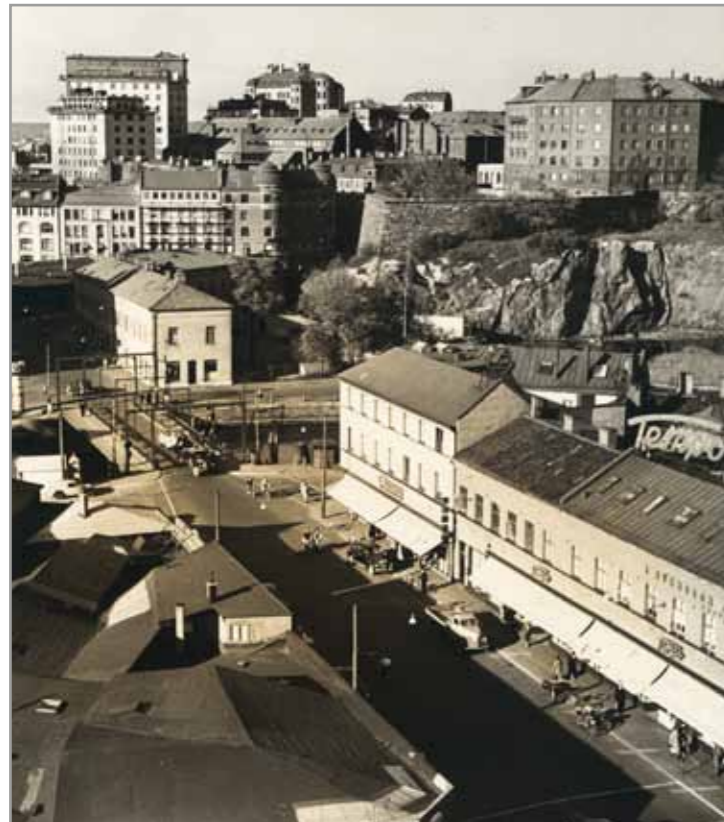
Järntorget

Viktiga punkter

- Stråk och platsbildningar har med tiden förlorat sin tydlighet genom många små förändringar i stadsrummet.
- Området innehåller flera platser som idag inte har en tydlig riktning eller inramning i den fysiska miljön.
- Invid kanalen är bebyggelsen överlag lägre.
- Stadsrummet mot kanalen och Pustervik saknar generellt grönska.

STRÅKET MELLAN HAGA OCH KUNGSGATAN

Vi har lyft fram stråket mellan Haga och Kungsgatan då det är och har varit en viktig länk i Göteborg. Järntorgsgatans sträckning syns redan på 1820 års karta. Den ledde in mot staden till tidigare Karlsporten.

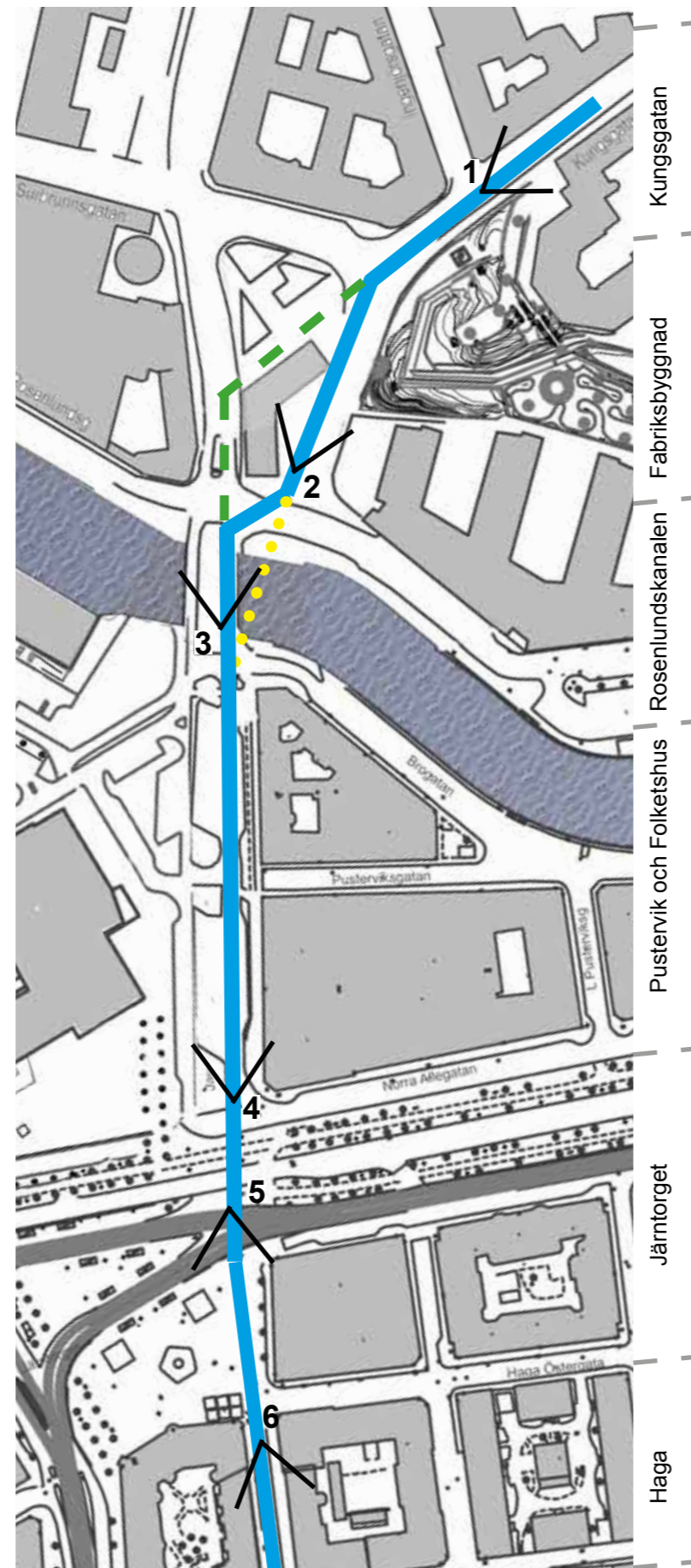

Järntorgsgatan, på fotot syns att den gamla fabriksbyggnaden och Pusterviks byggnader mot Järntorgsgatan kopplar ihop gatans raka riktning över kanalen. Byggnadernas liknande formspråk och volym förstärker den upplevelsen. Ur Stadsmuseets arkiv.

karta 1945

karta 1972

- idag
- - - enligt kartor 1972 och 1998
- - - enligt kartor 1900 och 1945

Gångstråket in till staden

Järntorget är en knutpunkt och härifrån går stråket från Haga och Östra Masthugget vidare in på Järntorgsgatan. **Pustervik** åt öster som löper parallellt med gatan förstärker stråket. **Folkets Hus** och området på andra sidan öppnar upp ut mot älven och Rosenlundskanalen, vilket gör stråket här mer diffust. Energiverket och Lagerbyggnaden upplevs båda som fondbyggnader i stråket när man kommer ifrån Järntorget och har passerat Folkets Hus.

Stråket leder sedan vidare över **Pusterviksbron**. Bron uppfördes vid bygget av Götatunneln och ersatte de tidigare två broarna. Förändringen har påverkat stråket då bronns sträckning nu är i liv med Järntorgsgatan. Stråket går vidare mellan den gamla **Fabriksbyggnaden** och befästningen. Det stråk som tidigare gick utanför Fabriksbyggnaden, då brodragningen var som idag, har senare delvis försvunnit i och med att Esperantoplatsen också förändrats.

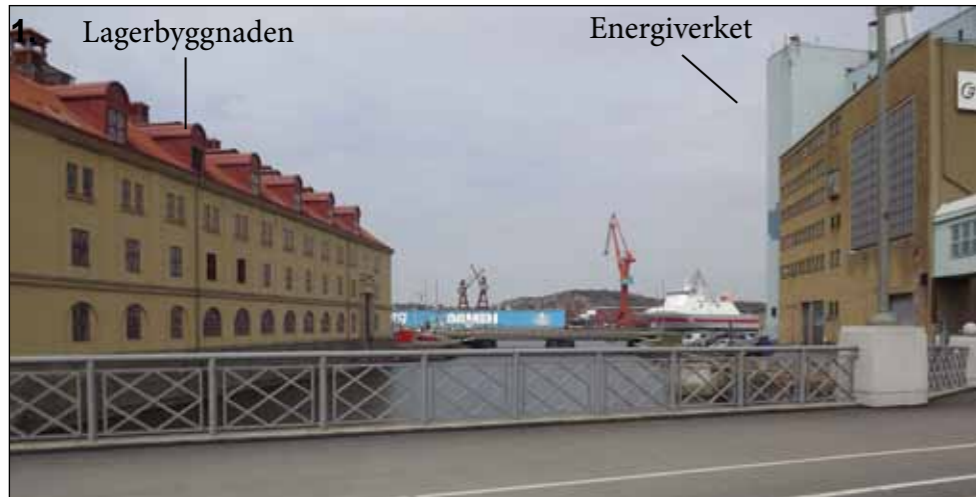
Markbeläggningen framför Fabriksbyggnaden har en tvärgående riktning vilket gör det svårt för den tillfällige besökaren att avläsa en tydlig fortsättning. Stråkets riktning och sträckning är mycket otydlig; det finns inget att orientera sig efter.

Vid **Kungsgatan** är stråket åter slutet i en kvartersbebyggelse.

Viktiga punkter

- Järntorgsgatan (tidigare Masthuggetsvägen) från Järntorget och upp mot Kungsgatan är ett viktigt historiskt spår.
- Brosträckningen påverkar stråkets tydlighet och riktning.
- Järnvägsgatans sträckning karaktäriseras av både öppenhet och tydliga gränser. Pusterviks fasader utgör en inramning, motsvarande sida i väster har tvärtom en mycket "utflödande" karaktär och de gående befinner sig på en stor öppen yta.
- Efter Pusterviksbron vid Fabriksbyggnaden på Esperantoplatsen 7-9, blir stråkets riktning otydlig. Här finns inget att orientera sig efter och markläggningens mönster förstärker snarare platsen än stråket.

KANALRUMMEN

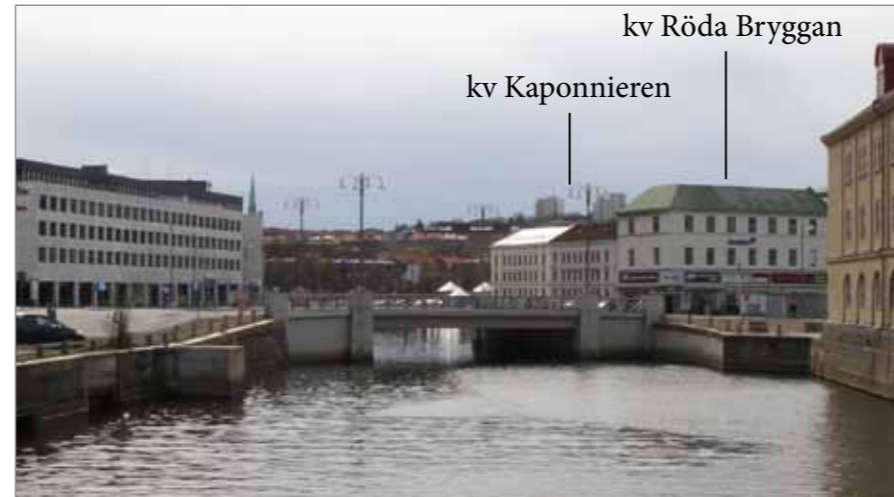

Kanalrum 1 mot Älven

- Bebyggelsen har en historisk förankring till platsen och visar på den tidigare verksamheten;
- Lagerbyggnaden visar på funktioner och verksamheter som var starkt kopplad till vattnet.
- Byggnaderna är placerade längs med kanalen och ramar in rummet.
- Den visuella kontakten till älven och över till Hisingen är viktig för rummet och för stadens identitet.
- Den trafikerade bron som ligger mellan kanalrummet och direkt vid älven skiljer av kontakten till älvkajen.

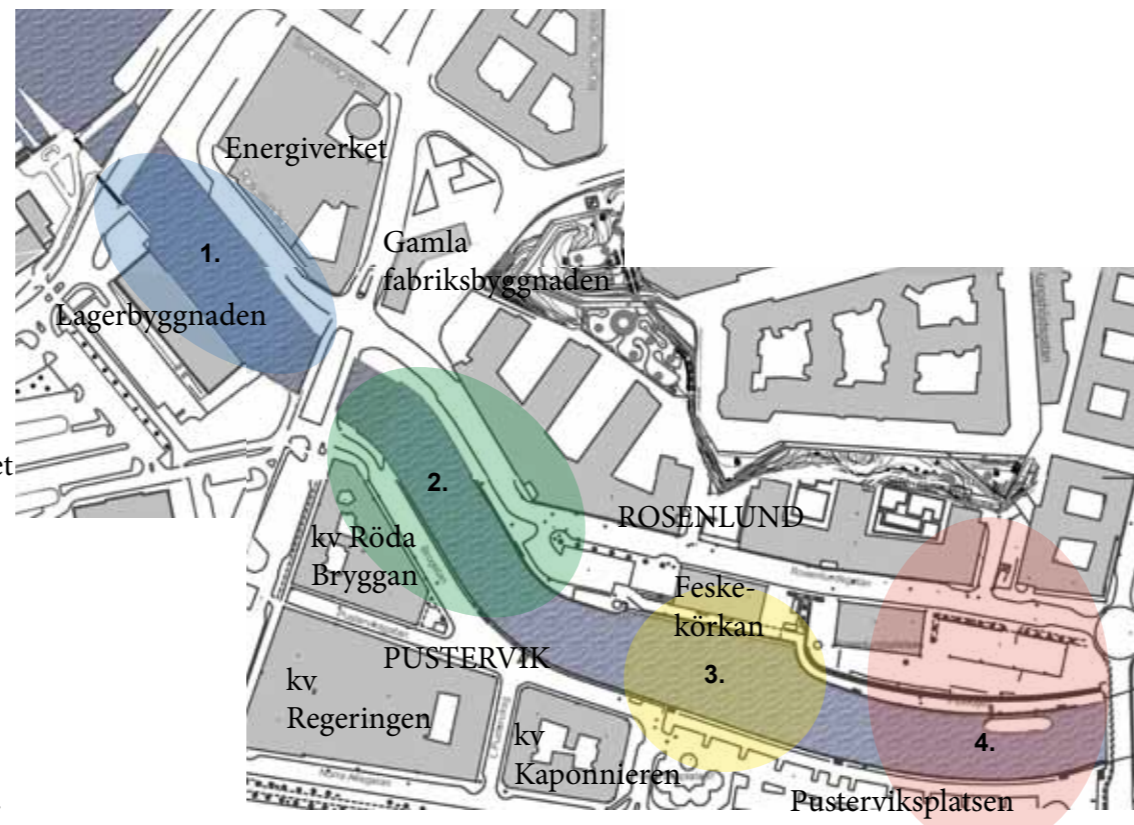
Kanalrum 2

- Kvartersbebyggelsen är placerad nära kanalen på båda sidorna. (Det är enda stället det är så långs kanal/vallgravsstråket)
- Kvarteren på Rosenlundssidan utgörs av en byggnad, som har slät, horisontell monoton fasad. Byggnadsskalan är bara något högre på Rosenlundssidan men det är främst på grund av att kvarteret här består av en enhet som den förmedlar ett mer storskaligt uttryck.
- På Pusterviksidan består varje kvarter av flera byggnader. Det arkitektoniska uttrycket med säregna karaktärer över tid, berättar om en historisk utveckling.
- Parkeringen som ligger närmst kajkanten på Pusterviksidan skapar en barriär mot kanalen för de som rör sig i rummet.

Kanalrum 3 och 4

- Feskekörkan, som är en viktig symbol för staden, är påtaglig och karaktärsskapande i den här delen av kanalrummet (3).
- Bebyggelsen på Rosenlundssidan är fristående solitärer på den öppna platsen invid vattnet. Först på andra sidan Rosenlundsgatan fortsätter kvartersbebyggelsen (4).
- Feskekörkan har en stark koppling till kajen medan den slutna kontorsbyggnad som ligger intill känns mycket introvert.
- I en vy från platsen vid Feskekörkan ligger kvarteret Röda Bryggan i fonden och bildar ihop med de andra kvarteren i Pustervik ett perspektiv som leder ut mot älven och visar på en fortsättning ut mot havet.
- Vyn över kvarteren visar också på Pusterviks mångfald i uttryck, det pga att det varit flera fastigheter i varje kvarter, vilka förändrats över tid.
- I kanalrummet kan även en del av ett äldre Göteborg avläsas i byggnaderna med det gula äldre teglet. Här finns Feskekörkan, sedan Brogatan 2 i kvarteret Röda Bryggan och sedan tillbaka på Rosenlundssidan, i den gamla Fabriksbyggnaden vid Esperantoplatsen.
- Kajkanten trappas ned framför Feskekörkan, vilket ger en nära kontakt till vattnet.
- Pusterviksplatsen används idag till parkering, men det finns ett gångstråk invid kanalen. Kajkanten är här högre än på motstående sida.
- Kv Kaponnieren utgör en fond för Pusterviksplatsen och mot Norra Allévägen gränsas platsen av med alléernas trädrader.

Viktiga punkter

- Det finns flera historiskt viktiga byggnader i rummet som berättar om tidigare verksamheter och som dessutom utgör en viktig visuell länk till historien genom sin form och textur.
- Byggnaderna och kvarteren ramar in kanalen. Vid Pusterviksbron är kvartersbebyggelsen placerad nära kanalen på båda sidorna. (Det är enda stället det är så långs kanal/vallgravsstråket.)
- Genom bebyggelsens överensstämmande skala på båda sidor om kanalen skapas också ett visuellt harmoniskt uttryck.
- Byggnaderna skapar dessutom en visuellt tydlig sträckning som leder perspektivet ut mot hamnen och som blir en viktig symbol för Göteborgs identitet som gammal hamnstad.

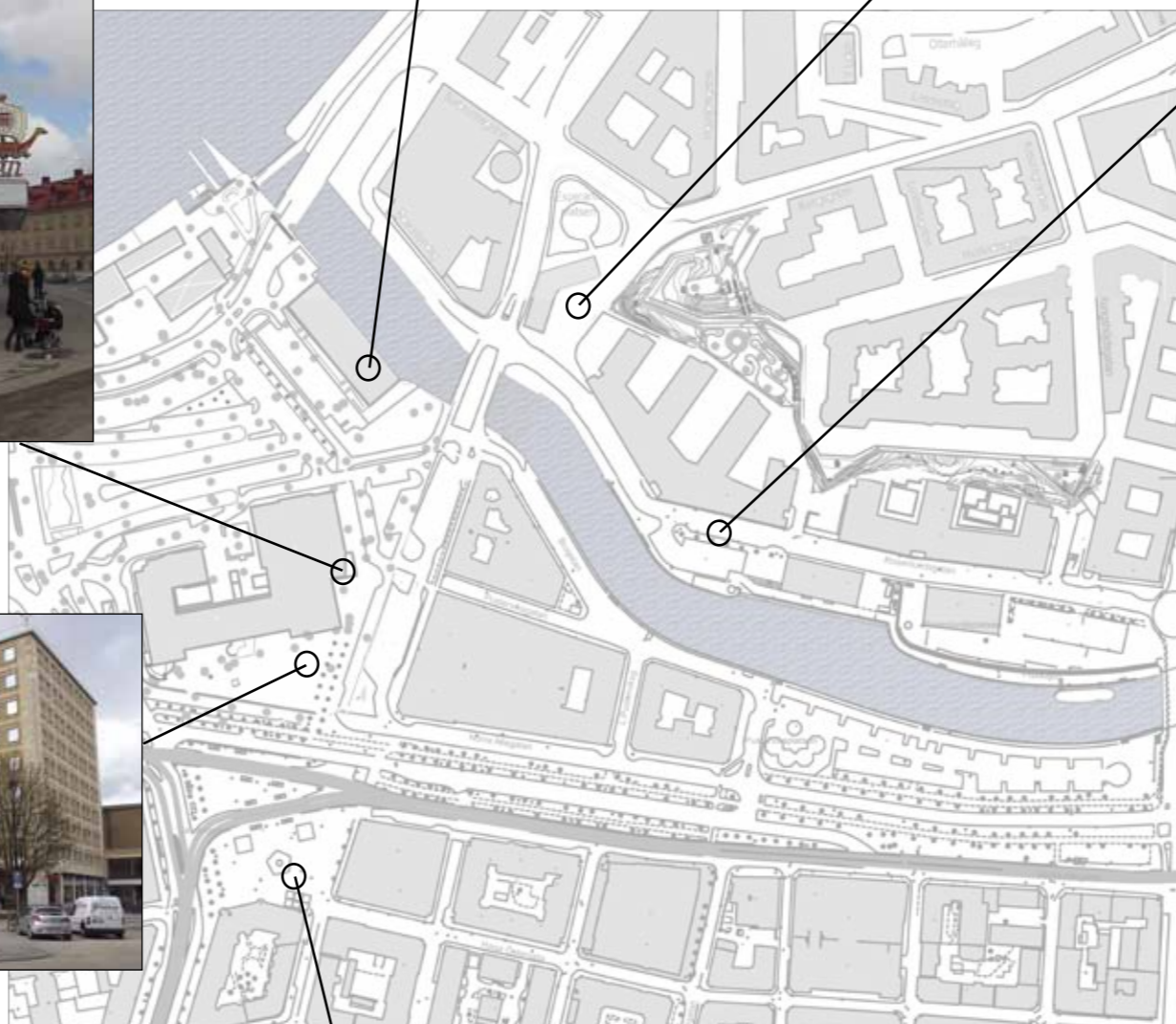

SOCIALA ASPEKTER

Pusterviksområdet - En viktig kulturbärare.

Järntorget är idag en av stadens livligaste platser: en viktig kulturbärare för Göteborg. Här är den moderna arbetarrörelsens centrum och folkets öppna plats, Olof Palmes plats. Platsen fick sitt namn 1986. Runt Järntorget finns en stor blandning av byggnadstyper från olika tidsåldrar och i olika skala, som har en mängd olika funktioner. Den nyöppnade rockklubben i det äldre Pustervikshuset ger nytt liv till området. Området representerar ett rikt och genuint kulturliv, är en viktig del av Göteborgs identitet, vilket förstärks av dess närhet till Järntorget, Långgatorna och kulturella verksamheter i Linné, Norra Masthugget och Majorna. Här finns kulturella och ideella verksamheter såsom teatrar och bio – t ex. Hagabion och Bio Draken (som är Göteborg filmfestivals huvudarena), ett stort antal restauranger, caféer och pubar, men även bostäder, hälsocenter, bad och gym, diverse kontors- och handelsverksamhet mm. Närmast Järntorget ligger Folkets hus och Frilagret, där en mängd kulturverksamheter är samlade.

På Järntorget finns ett par öppna mötesplatser; Tore Stringbergs fontän och en stor plastgräsmatta framför Folkets hus, ett antal vackra träd och en fontän. Generellt kan dock sägas att det saknas grönstruktur – framför allt vid Heurlins plats och i området kring Rosenlund, på båda sidor om kanalen. Heurlins plats, är idag en trekantig vindpinad grusplan där utveckling planeras. Den anses vara ett av Göteborgs mest dynamiska stadsrum och representerar en unik och outvecklad kvalitet. Restaurangen i det närliggande Lagerhuset och nya Pustervik gör att den trekantiga tomten hamnar i fokus. Den anses ha potential som en kulturell och fysisk knutpunkt mellan området inom vallgraven, Masthugget, Haga och Linné. I dessa omkringliggande stadsdelar finns blandad bebyggelse med mycket bostäder, caféer, butiker och restauranger. Här finns även daghem, för- och grundskolor, polis samt äldreomsorg.

Rosenlund

Rosenlund består av en kombination av bostäder, kulinarisk verksamhet och kulturella aktiviteter, diverse myndigheter, butiker och kontor. Området står idag inför en större upprustning, och arbetet med Masthuggskajen har nyligen påbörjats. I närheten planeras en ny stadsdel – Södra älvstranden. Rosenlundsområdet blir på sikt en del av centrala Älvstaden. Rosenlund har länge varit förknippat med allt annat än positiva saker och varit en av stadens dystraste platser. Området inrymmer många kulturella dimensioner. Platsen anses ha stora utvecklingsmöjligheter och potential att bli ett levande område fullt av liv och kreativitet för Göteborgarna - mycket pga dess närhet till Pustervik, Haga, Järntorget och Linné. Detta innefattar båda sidor av kanalen, där båda skulle kunna lägga till, så att det skapas liv även vid vattnet. I närheten finns dessutom en av Göteborgs verkliga ikonbyggnader – Feskekörka. En gångbro planeras just nu som kommer att gå över kanalen, vilket ger möjlighet till ett sammanhållet gångstråk från Haga. Samtidigt planeras en mer attraktiv gatumiljö med öppnare och ljusare bottenvåningar längs gatorna, och arkaderna längs Rosenlund kommer byggas in för ett tryggare och säkrare område med mera aktiviteter och liv.

Viktiga punkter

- Järntorget representerar arbetarrörelsens centrum med bl a Folkets Hus och Olof Palmes Plats.
- Pusterviksområdet har ett rikt och genuint musik- och kulturliv som utgör en viktig del av Göteborgs identitet idag.
- Runt om vid stadsdelen Pustervik finns många öppna mötesplatser.
- Undersökningsområdet har en avsaknad av grönstruktur.
- Undersökningsområdet står inför stora omdanande förändringar och utveckling av bebyggelse- och stadsmiljön.

KÄLLFÖRTECKNING

Carlsson, Gösta och Falklind (1987) Sekelskiftets Göteborg i färg, Göteborg: Novum Grafiska AB

Carlsson, Lars O. (1994) Feskekörka, Göteborgs Fiskhall, Vänersborg: Vänersborgs Offset AB

Flygare, Eddie (1995) Göteborg 1960-1950, Lidköping: Grunditz & Forsberg tryckeri ab

Flygare, Eddie (1994) Göteborg 1875-1950 hamnen, Lidköping: Grunditz & Forsberg tryckeri ab

Garellick, Robert (2008) Bilden av Göteborg 2, Geson Hylte Tryck

Garellick, Robert (2003) Bilden av Göteborg, Göteborg: Göteborgstryckeriet

Garellick, Robert (1997) Göteborg före grävskoporna, Borås: Centraltryckeriet AB

Gulin, Sven (1974) Pustervik Rosenlund Järntorget, Göteborg: Eric Lindgrens Boktryckeri AB

Göteborg, Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, del 1 (1999), Västerås: Graphium Västra Aros

Lindholm, Helena och Martin (2007) Kvarteret 3 Röda Bryggan i Göteborg, kulturhistorisk undersökning, Göteborg

Rhedin, Per. Gamla go'a Göteborg, Göteborg: Typografia Olsén